

AZ SPSI–A HAZAI ADAPTÁLÁSÁNAK EREDMÉNYEI

KASIK LÁSZLÓ¹ – VIDÁKOVICH TIBOR¹ – GÁSPÁR CSABA² –
TÓTH EDIT³

¹SZTE BTK Neveléstudományi Intézet

²SZTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola

³MTA-SZTE Képességfejlődés Kutatócsoport

E-mail: kasik@edpsy.u-szeged.hu

Beérkezett: 2016. április 11. – Elfogadva: 2017. március 3.

Kutatásunk célja az SPSI–A (Social Problem Solving Inventory–Adolescent, Frauenknecht és Black, 2010) adaptálása volt 12 és 16 évesek körében (N=540). A kérdőív konvergens és diszkriminatív validitásának vizsgálatához az SPSI–R-t (Social Problem Solving Inventory–Revised, D’Zurilla és mtsai, 2002), a Davis által kidolgozott empátiakérdőívet (Interpersonal Reactivity Index, 1980), valamint a Spielberger-féle vonás- és állapotszorongást mérő kérdőívet (State-Trait Anxiety Inventory for Children, Spielberger és mtsai, 1973) használtuk. Az eredeti kérdőív 10 faktoros, 64 kijelentésből áll. A feltáró és a megerősítő faktorelemzés eredményei alapján a magyar változat – SPSI–A(H) – 54 tételt tartalmaz, melyek 11 faktorba csoportosulnak (az eredeti Gondolatok faktor kijelentései elkülönülnek a Pozitív gondolatok és a Negatív gondolatok faktorba). A kérdőív mind a 12, mind a 16 évesek mintáján jó megbízhatósággal (a Cronbach- α sorrendben 0,81 és 0,83) mér. Az eredmények alapján az SPSI–A(H)-t alkalmasnak tartjuk a problémamegoldással kapcsolatos automatikus gondolatok, a problémamegoldáshoz való érzelmi, gondolati viszonyulás, az elkerülés, a probléma meghatározása, a célmeghatározás, az alternatív megoldási módok keresése, a következmények végiggondolása, illetve a nem megfelelő megoldás esetében a gondolatok, teendők újrászervezése és az utólagos kiértékelés mérésére.

Kulcsszavak: SPSI–A(H), szociálisprobléma-megoldás, feltáró és megerősítő faktorelemzés, 12 és 16 évesek

A SZOCIÁLISPROBLÉMA-MEGOLDÁS NÉHÁNY MODELLJE ÉS SERDÜLŐKORI JELLEMZŐI

Napjainkban igen sok – főként külföldi – vizsgálat tárgya, hogy milyen szociális problémák (*social problem*) foglalkoztatják a különböző életkorú gyerekeket és felnőtteket, mi jellemzi szociálisprobléma-megoldásukat (*social problem solving*), illetve melyek azok a személyiségbeli és környezeti tényezők, amelyek befolyásolják a szociálisprobléma-megoldás életkori és nem szerinti változását. A vizsgálatok nagyon fontos eredménye, hogy a gyermekkori jellemzők a későbbi életkorokban igen meghatározóak, és a nem adekvát problémamegoldás – többek között – beilleszkedési nehézségeket, hangulati zavarokat, szorongást vagy teljesítménybeli csökkenést eredményezhet, illetve negatívan befolyásolja a különböző csoportokba, társadalomba való beilleszkedést (pl. Lindsay, Hamilton, Moulton, Scott, Doyle és McMurran, 2011). Felismerve a szociális problémák megoldásának a társas interakciók eredményességében, a tanulmányi-szakmai sikerességben (pl. Rodriguez-Fornells és Maydeu-Olivares, 2000), illetve a pszichés egészség alakulásában (pl. Elliott, Bush és Chen, 2006) játszott kiemelkedő szerepét, igen sok intézményes keretek között megvalósítható, a folyamatos, rendszeres fejlesztést lehetővé tevő program áll – elsősorban külföldön – pedagógusok, pszichológusok és más segítő szakemberek rendelkezésére.

Annak érdekében, hogy Magyarországon is minél megbízhatóbb adatokra támaszkodva kerülhessen sor segítő-fejlesztő programok kidolgozására, elengedhetetlen a jól működő, megbízható mérőeszközök alkalmazása. A szociálisprobléma-megoldás vizsgálatára alkalmas Social Problem Solving Inventory–Revised (SPSI–R, D’Zurilla, Nezu és Maydeu-Olivares, 2002) kérdőívet több hazai vizsgálatban alkalmazták már (pl. Kasik, 2015a) serdülők és fiatal felnőttek körében, mely a problémamegoldás orientációs bázisát (viszonyulás a problémához és a problémamegoldáshoz), valamint a racionális, az impulzív és az elkerülő problémamegoldói stílus jellemzőinek mérését teszi lehetővé. Egy másik – nemzetközileg szintén ismert és elismert – mérőeszköz, a Social Problem Solving Inventory–Adolescent (SPSI–A, Frauenknecht és Black, 2010) serdülőkorúak körében alkalmazható. Az SPSI–R-hez képest az SPSI–A részletesebben méri a problémamegoldás kognitív folyamatát, illetve feltárható vele a múltbéli megoldások mint tapasztalatok problémamegoldásban játszott szerepe. Az SPSI–A hazai adaptálását 12 és 16 évesek körében végeztük el 2016-ban, e munkát ismertetjük a tanulmányban.

A szociális probléma meghatározására napjainkig igen sok definíció született. Az egyik legkorábbi, Davis (1966) által megfogalmazott definíció szerint két vagy több személy közötti ellentét, aminek megoldása megszokott módon, például korábban jól bevált kommunikációs eszközökkel kevésbé vagy egyáltalán nem lehetséges. Jacobson és Margolin (1979) már nem kizárólag egy negatív társas jelenséggel azonosították, szerintük bármilyen – többnyire negatív érzéssel társuló – élethelyzetet tekinthet szociális problémának az egyén, ami arra késztetheti, hogy tegyen ellene valamit.

Az elmúlt másfél évtizedben az egyik leggyakrabban alkalmazott, számtalan empirikus munka alapjául szolgáló meghatározást D’Zurilla, Nezu és Maydeu-Olivares (2004) dolgozta ki: a szociális probléma minden olyan – a múltban történt, a jelenben zajló vagy a jövőben lehetségesen bekövetkező – társas feladat, helyzet vagy viszony, aminek hatására veszélyeztetve érezzük társas működésünket, kapcsolatunkat,

boldogulásunkat, környezethez való optimális alkalmazkodásunkat, illetve akadályba ütközünk: vagy nem áll számunkra megfelelő mennyiségű és/vagy minőségű (jól szervezett) információ, vagy azt a társas helyzet sajátosságai jelentik. A szociális problémák négy átfogó típusát különböztették meg: külső (objektív), intrapszichikus, interperszonális és közösségi, társadalmi. E problémák nagyon gyakran egy folyamat részét képezik – például a rossz anyagi helyzet mint objektív probléma feszültséget okoz az egyénben, ami a környezetében lévőkkal való személyközi problémához, problémákhoz vezet (pl. viták, összetűzések), és ez az egyén szűkebb vagy tágabb csoportjának (pl. család, osztályközösség), csoportjainak mindennapjait többnyire negatívan befolyásolja (D’Zurilla és Nezu, 2007).

D’Zurilla és Nezu (1990) kiemelik, hogy az emberek nem minden esetben érzik úgy, hogy önmaguk vagy a másik viselkedése, gondolata, érzése mint szociális probléma ellen szükséges tenniük, ám amennyiben a probléma megfogalmazódik (definiálja az egyén), az már a problémamegoldó folyamat része, a probléma meghatározása a szociálisprobléma-megoldás első lépése. Strought és Kenner (2012) kutatásai alapján a személyközi kapcsolatok erősségén múlik (amiben például a bizalom, a ragaszkodás, a közös múlt kiemelt szereppel bír), hogy szükségesnek vagy lehetségesnek tartjuk a szociális probléma megoldását, azaz teszünk-e lépéseket annak megoldása érdekében.

A szociálisprobléma-megoldás folyamatának értelmezéséről ugyancsak sok modell ismert (pl. Crick és Dodge, 1994; D’Zurilla és Goldfried, 1971; D’Zurilla, Nezu és Maydeu-Olivares, 2002; Frauenknecht és Black, 2010; Spivack és Shure, 1976), melyek alapján számos mérőeszközt dolgoztak ki a szociálisprobléma-megoldás teljes és egy-egy részfolyamatának mérésére. A viselkedésorientált megközelítés alapján az 1970-es évekig főként megfigyelések (pl. több héten át tartó, osztályteremben végzett) és interjúk alapján vontak le következtetéseket a szociálisprobléma-megoldás életkori és nem szerinti sajátosságairól (pl. Butler és Meichenbaum, 1981; Davis, 1966).

Spivack és Shure (1976) az elsők között szakított azzal a behaviorista elképzeléssel, miszerint a problémamegoldás mindig viselkedésben kifejezett, vizsgálatának és fejlesztésének fókuszába a különböző verbális és nem verbális kommunikációs tényezőket szükséges állítani. Modelljükben a hatékony, a felek számára kielégítő problémamegoldás feltételeit – egyben a szociálisprobléma-megoldó gondolkodás részeit – határozták meg: az egyén legyen érzékeny a probléma iránt (problémaérzékenység), meg tudja határozni a problémát (definiálás), keressen alternatív megoldási módokat (megoldási lehetőségek keresése), számoljon a következményekkel és értékelje azokat (következmények végiggondolása és értékelése), valamint monitorozza a teljes problémamegoldó folyamat alatt viselkedését, gondolkodását, illetve ezek kapcsolatát (önreflexió). E modell képezi a Shure és Spivack (1982) által kifejlesztett Preschool Interpersonal Problem Solving Test alapját, ami már nem kizárólag a problémamegoldó viselkedés jellemzőinek feltárását teszi lehetővé. A gyerekeknek először véleményezniük kell a képeken szereplő diákok viselkedését, majd az általuk kiválasztott néhány kép esetében, amelyekről úgy gondolják, hogy annak középpontjában valamilyen probléma áll, definiálniuk kell a problémát, javaslatot kell megfogalmazniuk, hogy mit tennének ők a szereplők helyében, illetve arra is gondolniuk kell, hogy az általuk megadott lehetőségek milyen következményekkel járhatnak.

Crick és Dodge (1994) a szociálisprobléma-megoldást információfeldolgozó rendszerként határozták meg, mely során társas információk felvétele, rendszerezése és tárolása, az információk közötti kapcsolatok kiépítése, valamint a társas helyzetben lévők (önmagunk és mások) érzéseinek, gondolatainak, viselkedésének értelmezése és elemzése történik. E rendszer működése eredményezi a problémamegoldó viselkedést. Mindez egyrészt nagymértékű hasonlóságot mutat az információfeldolgozás kognitív modelljének (pl. Fiedler, 2004) fázisaival: az inger észlelése, az észlelet kódolása és értelmezése, a kódolt észlelet tárolása a memóriában, valamint a meglévő információk alapján következtetések levonása; másrészt nagy figyelmet fordít a viselkedés mögött meghúzódó érzelmi folyamatokra is. E modell az alapja a Dodge, Bates és Pettit (1990) által létrehozott eszköznek (Social Problem Solving Scale), mely nyolc – közülük négy frusztrációt okozó – helyzetet tartalmaz, mindegyik esetében három-három megoldási lehetőséget kell megfogalmazniuk a vizsgálatban részt vevő gyerekeknek vagy serdülőknek. Az adatfelvevő kérdéseit a modell összetevői adják. Hasonló a Heppner (1988) által kidolgozott Problem Solving Inventory, melynek kijelentései egyrészt a szociálisprobléma-megoldás kognitív aspektusaival, másrészt a problémaérzékenységgel, a megoldás iránti elköteleződéssel, a megoldási folyamat irányításának szándékával és az esetleges kudarc esetén a helyzetből való kilépéssel (elkerüléssel) kapcsolatos.

A D’Zurilla és Goldfried (1971) által létrehozott modell szerint a problémamegoldás egy olyan, a szociális (elsősorban intra- és interperszonális) probléma megoldását célzó folyamat, amelyben elkülöníthető a probléma (ennek észlelésével és definiálásával kezdődik a folyamat), a problémamegoldás mint kognitív folyamat (ami kapcsolatban áll az egyén motivációs-érzelmi bázisával) és a problémamegoldó viselkedés. A szociális probléma a folyamat első terméke (észleljük és azonosítjuk a problémát). A kognitív folyamat részfolyamata a probléma definiálása (meghatározása, típusba sorolása múltbéli tapasztalatok és az adott társas helyzet jellemzői alapján), a lehetséges megoldási módok azonosítása (felsorolás, szelektálás), a legmegfelelőbbnek tartott megoldás kiválasztása (döntés, miként oldjuk meg) és ennek értékelése (rövid és hosszú távú, pozitív és negatív hatások bejárólása). A problémamegoldás mint viselkedés a gondolkodási folyamat és a végeredmény viselkedésben való megnyilvánulása, melynek számos formája lehet.

E modell alapján D’Zurilla és Nezu (1982) elkülönítették a gondolkodási folyamat orientáló és megoldó szakaszát, ezek egységét tekintették szociálisprobléma-megoldásnak. Az orientációs szakasz adja a megoldási folyamat motivációs-érzelmi bázisát: a probléma iránti fogékonyságot (problémának tartom vagy sem), az érzelmi odafordulást (milyen érzelmeket vált ki), a megoldáskeresés és a megoldás iránti elköteleződést (akarom-e a megoldást és kitartok-e céljaim mellett), valamint az énhatékonyságot (meg tudom oldani vagy sem, ha igen, milyen sikerrel). Maydeu-Olivares és D’Zurilla (1996) szerint a problémamegoldás orientációs szakaszában gondolkodásunk többnyire egy pozitív és egy negatív motivációs-érzelmi dimenzió mentén zajlik, aminek központi eleme az énhatékonyság (Bandura, 1994, 71), mely „az egyén azon képességébe vetett hite, hogy elérí a teljesítmény egy bizonyos szintjét, és ez befolyásol olyan történéseket, amelyek hatással vannak az életére”, vagyis az abban való hit, hogy tetteinkkel elérhetjük a problémás helyzetben a kívánt hatást, befolyásoljuk döntéseiket,

a megoldásra irányuló törekvéseinket, valamint az adott cselekvésekkel kapcsolatos erőfeszítések szintjét és mértékét.

Maydeu-Olivares és D’Zurilla (1996) a pozitív dimenzióon belül öt aldimenziót különített el: (1) a probléma kihívásként való értelmezése; (2) pozitív végkimenetelben való bizakodás; (3) pozitív énhatékonyság (saját erőfeszítés árán sikerül megoldani a problémát); (4) a megoldásra fordított idővel és a befektetett energiával kapcsolatos pozitív gondolatok; (5) az énbe vetett hit arra vonatkozóan, hogy szükség van a megoldásra és azt nem lehet elkerülni. A negatív dimenzió három aldimenziót tartalmaz: (1) a problémamegoldás pesszimista megközelítése; (2) negatív énhatékonyság; (3) alacsony frusztrációs tolerancia. A megoldói szakaszban történik az aktuális probléma megoldásának (rövid és hosszú távú) megtervezése és kivitelezése. Maydeu-Olivares és D’Zurilla (1996) a problémamegoldó szakaszt négy részre osztották: (1) probléma-definiálás, (2) alternatív megoldási módok keresése, (3) annak eldöntése, hogy ezek közül adott társas helyzetben melyik lehet a legalkalmasabb és (4) ennek értékelése a rövid és/vagy hosszú távú következmény, a társas kapcsolat további alakulása, érdekek, szükségletek szempontjából.

D’Zurilla és munkatársai (2002) kutatásaik során többször tapasztalták a megoldói folyamat megszakadását (nem történt problémamegoldás), illetve azt, hogy pozitív orientációt az egyén és/vagy a környezete számára nem hatékony megoldás követett és fordítva, negatív orientációt pozitív végkimenetel kísért. Mindebből arra következtek, hogy a problémamegoldás az orientációs és a megoldói szakasz egyes alszakaszainak a társas helyzettől függő bonyolult összjátékából jön létre. Javasolták, hogy a megoldói szakasz részeit (definiálás, alternatív megoldási módok keresése, döntés, értékelés) együttesen problémamegoldó stílusként értelmezzék, és annak feltárása legyen a cél, hogy adott orientációs szakaszt milyen megoldói szakasz követ, illetve ez a kapcsolat milyen – viselkedésben is megnyilvánuló – megoldást eredményez. A stílusok azonosítása alapján pontosabb kép rajzolódhat ki egyrészt az egyén általános (általában miként oldja meg a személyközi problémákat) és specifikus (személy- és helyzetfüggő) problémamegoldásáról. Így az is pontosabban megállapítható, milyen szereppel bír a problémamegoldásban a társas (szűkebb és tágabb) környezet. Serdülők és felnőttek körében végzett empirikus vizsgálataik alapján három általános stílust különítettek el: (1) racionális, (2) impulzív és (3) elkerülő, melyek a problémamegoldó gondolkodás eredményeként megnyilvánulhatnak a viselkedésben, ezek általános problémamegoldó viselkedési formáknak tekinthetők. A racionális problémamegoldó a tényeket helyezi előtérbe és azokat mindvégig a középpontban tartja; az impulzív a megoldást segítő tények közül csak néhányat vesz figyelembe, érzelmei – gyakran negatív érzelmei – erőteljesen befolyásolják a tények kiválasztásában és a megoldás kivitelezésében; végül az elkerülő a megoldást a szükségesnél hamarabb fejezi be, illetve azt másokra hárítja vagy el sem kezdi. A szerzők szerint mindenkinél megállapítható a tipikus stílus (általános stílus), illetve egy-egy adott helyzetben tanúsított viselkedésben főként egy dominál, ugyanakkor a probléma természete, a helyzet sajátosságai (pl. milyen szerepben áll az egyén) és az egyéb személyiségjellemzők nagymértékben befolyásolják azt, ezáltal a stílusváltás vagy a kettős, hármas stílusdominancia minden problémahelyzet esetében lehetséges (Kasik, 2015a). Ezen elméleti modell az alapja a Social Problem Solving Inventory–Revised (SPSI–R, D’Zurilla és mtsai, 2002) kérdő-

ívnek, mely a problémával és a problémamegoldással kapcsolatos pozitív és negatív orientáció, valamint a racionális, az impulzív és az elkerülő problémamegoldói stílus mérésére alkalmas.

D’Zurilla és munkatársai (2004) szerint a problémamegoldás sikeressége nagymértékben attól függ, mennyire tudatos az egyén az adott társas helyzetben. A szociális-probléma-megoldás nagyrészt tudatos folyamat, jelentős részben függ az egyén általi szabályozástól, ami egy döntően tudatos, erőfeszítésekkel teli aktivitást jelent, azonban ez – például nem várt esemény, a másik reakciójának hatására – bármikor spontán módon lezajló folyamatokkal kiegészülhet, utalva ezzel a kognitív folyamatok tudatos (kontrollált) és spontán (automatizált) formáira (pl. Bedell és Lennox, 1997). Ezt és a korábbi modelleket, ezekkel együtt a kidolgozott mérőeszközöket egyaránt több kritika érte (pl. Frauenknecht és Black, 2010; Lemerise és Arsenio, 2000; Strough és Keener, 2013). Például Lemerise és Arsenio (2000) azt emelték ki, hogy a modellek jelentős része nem számol kellő mértékben az egyes szakaszok érzelmi hátterével és az érzelmi folyamatok kognitív folyamatokkal való kapcsolatával, valamint abból indulnak ki, hogy e folyamat jelentős mértékben tudatos. A kutatók szerint a probléma észlelésétől a megoldás megvalósításáig, illetve az utólagos kiértékelés során is a felek érzelmi állapota, az érzelmek kifejezése, az azokkal való bánásmód döntő fontosságú, módosíthatják, gátolhatják és segíthetik is a folyamatot; illetve a problémamegoldás során hozott döntések nem mindig tudatosak. E kritikák nagymértékben hozzájárultak újabb, a szociális-probléma-megoldást mérő eszközök kidolgozásához.

Frauenknecht és Black (2010) modellje legtöbb összetevőjében egyezik a D’Zurilla és munkatársai (2002) által kidolgozott modellel, illetve a D’Zurilla és munkatársai (2004) által kiemelt tényező, a tudatos aktivitás is markáns része. Ám különbözik ezektől abban, hogy a problémamegoldás motivációs háttere bővebb, annak kialakulásában és működésében nagyobb mértékben veszi figyelembe a környezeti hatásokat, valamint jelentősebb a szerepe a társas viselkedés alapvető meghatározóinak tekintett automatikusan lezajló folyamatoknak (pl. korábbi tapasztalatok, szokások, énhatékonyságról való személyes meggyőződés), illetve e folyamatok tudatos folyamatokkal való interakciójának.

Frauenknecht és Black (2010) szerint a problémamegoldó folyamat a probléma észlelésével kezdődik, amit követ az orientációs szakasz, az énhatékonyság felmérése (meg tudom-e oldani; meg akarom-e oldani; miért akarom/nem akarom megoldani; mi lesz a következménye, ha elkezdem). Az énhatékonyság modelljünkben együttesen jelenti a szándék, a cél és az egyéni lehetőségek felülvizsgálatát. Az orientációs szakasz kisebb-nagyobb mértékben épül a korábbi tapasztalatokra, már ez a folyamatrész sem független teljes mértékben azoktól. Az orientációs szakaszt két részfolyamat (automatikus és tudatos) követ, ezek működése párhuzamos, hatnak egymásra, illetve a problémamegoldás esetleges elakadása egy kiegészítő folyamattal (újraszervezéssel) kiküszöbölhető, amennyiben az egyén úgy dönt, hogy folytatja a szociális probléma megoldását. Ha úgy dönt, nem, a folyamatnak itt vége. Az automatikus és a tudatos folyamatok egymásba kapcsolódnak, nem feltétlenül zárják ki egymást, egymásnak lehetnek támogató kiegészítői is. Mindkettő bármikor megszakadhat, nem hatékony megoldást vagy a megoldás hiányát eredményezve.

Az automatikusan működő részfolyamatban – múltbéli problémák megoldási tapasztalatai alapján – a problémával és a problémamegoldással kapcsolatos ismeretek, szabályok, szokások és megoldási módok egymásba fonódva lépnek működésbe. Ezek nem feltétlenül akadályozzák az adekvát problémamegoldást, segíthetik azt, például vészjelzőként működhetnek (pl. ezt így ne, már többször megütöttem ezzel a bokám). Frauenknecht és Black (2010) szerint a problémamegoldással kapcsolatos ismeretek, szabályok, valamint a megoldási módok legnagyobb arányban a családból származnak, a szülőkkel – és amennyiben vannak, a testvérekkel – való interakciók alapján alakulnak ki, melyek egy része változatlan vagy közel változatlan formában jelenik meg másokkal való problémamegoldás során, másik részük alakul, változik, módosul például a kortársak vagy más felnőttek (nem családtagok) hatására.

A tudatos folyamatrészen belül az adott probléma főbb, majd speciális jellemzőinek (pl. kivel kapcsolatos; ez most más, mint múltkor vele kapcsolatban) meghatározását az első szelektálás követi (elhagyjuk azokat az információkat, amelyeket nem tartunk szükségesnek a végiggondoláshoz és a megoldáshoz). Ezt követi az alternatív megoldási módok keresése, ezekhez következtetéseket kapcsolunk (pl. mi lenne az eredménye, ha ezt tenném és mi, ha azt...), majd ezen következtetések hatására a megoldási módokat szelektáljuk, a megmaradt módhoz kivitelezési tervet készítünk számos környezeti és érzelmi tényezőt figyelembe véve (pl. tényleg megtehetem-e ezt vele, mit fog szólni hozzá, hogyan érzi majd magát, illetve nekem ez mit okoz érzelmileg). Ezt követi a kiértékelés, a megoldási terv értékelése, áttekintése, végül egy döntés arról, hogy meg szeretnénk valósítani a tervet, de az is lehetséges, hogy arról születik döntés, hogy mégsem így, ilyen formában akarjuk megoldani a problémát. Ebben az esetben – akárcsak a D’Zurilla és munkatársai (2002) által leírt modell alapján – újratekintődhet vagy befejeződhet a folyamat (mindezt a döntéshozatal tartalmazza).

E modell képezi az alapját a Frauenknecht és Black (2010) által kifejlesztett Social Problem Solving Inventory–Adolescents (SPSI–A) kérdőívnek, mellyel a problémamegoldás kognitív részfolyamatainak, az automatikus gondolatok problémamegoldásban játszott szerepének és az érzelmi-motivációs bázis jellemzői tárhatók fel. Utóbbi terület az SPSI–R-rel is mérhető (pozitív és negatív orientáció), illetve ezzel a kérdőívvel a megoldási stílusok (racionalis, impulzív és elkerülő) sajátosságai ragadhatók meg.

A SZOCIÁLISPROBLÉMA-MEGOLDÁS SERDÜLŐKORI JELLEMZŐI, ILLETVE KAPCSOLATA AZ EMPÁTIÁVAL ÉS A SZORONGÁSSAL

Az életkor előrehaladtával egyre pontosabban azonosítható az egyénre általában jellemző problémaorientáció és megoldási stílus, melyek alakulását számos személyiségbeli és környezeti, kulturális tényező határozza meg (Carver és Connor-Smith, 2010). A serdülőkori, legfőképp a 14-15 éves kortól mutatott problémamegoldás jó prediktora a felnőttkori problémamegoldásnak (D’Zurilla és mtsai, 2004), illetve problémamegoldásunk serdülőkortól válik egyre erőteljesebben személyspecifikussá, vagyis az általában jellemző problémaorientáció és problémamegoldói stílus nagymértékben

függ attól, kivel kapcsolatos (pl. szülővel, kortárssal, baráttal, pedagógussal) a probléma (Frauenknecht és Black, 2010; Kasik, 2015b).

A D’Zurilla és munkatársai (2002) által kidolgozott SPSI–R (Social Problem Solving Inventory–Revised) a szociálisprobléma-megoldás öt faktorának – pozitív és negatív orientáció, racionális, impulzív és elkerülő megoldási stílus – jellemzőit tárja fel. Az e mérőeszközzel végzett nemzetközi vizsgálatok (pl. Ciarrochi, Leeson és Heaven, 2009; D’Zurilla, Maydeu-Olivares és Kant, 1998; Hampel és Petermann, 2005) alapján a serdülőkor elejétől fokozatosan csökken a sikeres megoldásba vetett hit, ami gyakran párosul elkerüléssel (azok a problémák, amelyek félelmet keltenek és kevésbé bízik az egyén megoldhatóságukban, arra ösztönzik, hogy inkább ne foglalkozzon a problémával). Mindemellett a serdülőkor közepétől igen magas az impulzivitás, a főként negatív érzelmek meghatározta problémamegoldás gyakorisága.

Hasonlóképpen, a pozitív orientáció szoros és az életkorral egyre szorosabb kapcsolatot mutat a racionalitással, ám a serdülőkorú fiúkra jellemző a magas negatív orientáció és a magas racionalitás együttjárása is, amit fiatal felnőttek körében szintén azonosítottak, ám idősebbeknél (35 év felettieknél) nem. A lányokra a teljes serdülőkor alatt jellemzőbb a negatív orientáció és az elkerülés, fiatal felnőtteknél ugyancsak nagyobb átlagértéket érnek el, majd kismértékű csökkenést mutat a problémákhoz való negatív viszonyulás, ugyanakkor a negatív orientáció értéke a legmagasabb a 60 év feletti nők körében (D’Zurilla és mtsai, 2004). Higgins és Thies (1981), valamint Spivack és Shure (1976) szerint serdülőkorban a racionális problémamegoldás fejlettsége jelentős mértékben függ a szociális induktív gondolkodás (Hoffman, 1983) fejlettségétől. Spivack és Shure (1976) kutatásai alapján azok a serdülők, akik jobban tudják azonosítani az ok-okozati összefüggéseket, biztosabbak a modellállításban, azok több megoldási lehetőséget sorolnak fel egy-egy problémahelyzet megoldására, alaposabban végiggondolják a lehetséges következményeket, illetve több időt szánnak a megoldás végiggondolására. Saját vizsgálataink (Kasik, 2012) is azt mutatják, hogy azon 12–16 évesek, akik magas értéket érnek el az SPSI–R kérdőív racionalitás faktorán, igen jól teljesítenek az induktív gondolkodást mérő teszten (Csapó, 2001).

Az SPSI–A kérdőívvel végzett vizsgálatok (Frauenknecht és Black, 2010) alapján a serdülőkorban, főként 15 éves kortól a múltbéli tapasztalatok, azok értékelésének eredménye egyre inkább meghatározza egy-egy szociális probléma megoldását, és a tapasztalatok közül a szülők által nyújtott példák a leginkább mérvadók. A serdülőkor alatt nagymértékben nem változik a negatív gondolatok és érzések orientációs folyamatra gyakorolt hatása, ám – akárcsak az SPSI–R-rel végzett vizsgálatok szerint – az elkerülés gyakorisága fokozatosan nő. A racionalitás, ezen belül a probléma meghatározása, az alternatív megoldási módok keresése és értékelése növekvő tendenciát mutat, egyre inkább jellemző serdülőkorban, ugyanakkor az adott probléma megoldásának utólagos kiértékelése ezzel ellentétes változást mutat.

A szociálisprobléma-megoldás és az empátia, valamint a szociálisprobléma-megoldás és a szorongás serdülőkori kapcsolatával viszonylag kevés vizsgálat foglalkozik (ezen belül főként a szociálisprobléma-megoldó gondolkodás jellemzőit elemzik). Ciarrochi és munkatársai (2009) vizsgálata alapján az SPSI–R pozitív orientáció faktorán magas átlagértéket elérő serdülők olyan szituációs helyzetekben, ahol kortársakkal kapcsolatos probléma megoldása volt a feladat, jelentős empátiát mutattak és több

pozitív érzelmet fejeztek ki a problémamegoldás folyamata alatt, mint azok a társaik, akikre a negatív orientáció volt jellemzőbb. Ez a kapcsolat azon diákok körében volt a legerősebb, akik meleg, szeretetteljes családi légkörről, gyakori együtt töltött tevékenységekről (pl. kulturális program, kirándulás, sportolás), valamint jó, számukra kielégítő kortársi kapcsolatokról számoltak be.

Siu és Shek (2005) a szociálisprobléma-megoldás, az empátia, az érzelmi és a családi jóllét kapcsolatát vizsgálták 11–17 éves diákok körében. Egyrészt azt feltételezték, hogy a szociálisprobléma-megoldást erősíti a nézőpontfelvétel/-váltás, az empátia kognitív komponense, valamint a pozitív orientáció és a racionalitás erős pozitív kapcsolatban áll az empátiával. Másrészt úgy gondolták, hogy a negatív orientáció, az impulzivitás és az elkerülés negatív kapcsolatot mutat a személyes distresszel, illetve a fantázia erősíti, a személyes distressz gyengíti az empátiát. A vizsgálat során öt kérdőívet használtak, melyből egy a szociálisprobléma-megoldást, egy az empátiát, három az érzelmi és a családi jóllétet mérte. A szociálisprobléma-megoldó gondolkodás mérésére a D’Zurilla és munkatársai (2002) által kidolgozott Social Problem-Solving Inventory Siu által adaptált változatát (The Chinese Social Problem-Solving Inventory, C-SPSI; Siu és Shek, 2005), az empátia mérésére a Davis (1980) által kifejlesztett empátiakérdőív Siu által módosított változatát (The Chinese Interpersonal Reactivity Index; C-IRI; Siu és Shek, 2005) alkalmazták. A fantázia a szociálisprobléma-megoldással pozitív kapcsolatban állt, ugyanakkor a személyes distressz negatív kapcsolatban mindegyik életkorban. Ugyancsak a teljes mintára jellemző, hogy az empátia pozitív összefüggést mutatott a pozitív orientációval és a racionalitással, azonban negatív kapcsolatot a negatív orientációval, az impulzivitással és az elkerüléssel. A személyes distressz a negatív orientációval, az impulzivitással és az elkerüléssel pozitív, míg a pozitív orientációval és a racionalitással negatív kapcsolatban állt.

Batanova és Loukas (2011) a szorongás, az empátia és az agresszió összefüggéseit elemezték 10 és 14 éves tanulók körében, az agressziót mint nem adekvát problémamegoldási módot értelmezték a vizsgálat során. A szorongás mérésére a Social Anxiety Scale for Adolescents (La Greca, Dandes, Wick, Shaw és Stone, 1988) kérdőívet, az empátia mérésére Davis (1980) kérdőívet, az agresszió jellemzőinek feltárására Crick (1995) mérőeszközét használták. Az agresszió és a szorongás között gyenge kapcsolatot találtak mindkét életkorban, illetve az empátia faktorai nem mutattak egyértelmű összefüggést egyik vizsgált területtel sem. A lányok mindkét életkorban magasabb állapotszorongással rendelkeztek, illetve magasabb érzelmiempátia-szintet mutattak.

Nezu, Wilkins és Nezu (2004) szerint a szorongás és a problémamegoldás kapcsolata nemcsak serdülők, hanem még fiatal felnőttek körében is igen változatos, az eredmények gyakran ellentmondóak. Bond, Lyle, Tappe, Seehafer és D’Zurilla (2002) vizsgálata arról tanúskodik, hogy mind serdülők, mind huszonevesek körében a vonásszorongás a negatív orientációval pozitív, a pozitív orientációval negatív összefüggésben áll, és az SPSI-R által vizsgált megoldási stílusokkal (racionalitás, impulzivitás, elkerülés) igen alacsony kapcsolatot mutat. Ugyanakkor Belzer, D’Zurilla és Maydeu-Olivares (2002) vizsgálatai szerint az impulzivitás és az elkerülés függ mind az állapot-, mind a vonásszorongástól. A kutatási eredmények sokszínűsége – Cheng (2001) szerint – minden bizonnyal kulturális, ezen belül főként családi szocializációs különbségekre vezethető vissza.

Hazai keresztmetszeti és longitudinális vizsgálatainkban (Gáspár, 2015; Gáspár és Kasik, 2015; Kasik, Gáspár, Gutí és Zsolnai, 2016) 12, 15 és 18 éveseknél tártuk fel a problémamegoldás (SPSI–R), az empátia (Davis, 1980; fantázia, empátiás törődés, személyes distressz, nézőpontfelvétel/-váltás) és a szorongás (Spielberger és mtsai, 1973; állapot- és vonásszorongás) kapcsolatát. A regresszióelemzés alapján a pozitív orientációra 12 és 15 éves korban az empátiás törődés, 18 éves korban a személyes distressz hatott a legerőteljesebben, ami összefügg a negatív orientáció, az impulzivitás és az elkerülés ekkor mért magas értékével. A negatív orientációra minden korcsoportban nagy magyarázóerővel bírt a személyes distressz, aminek mértéke a 15 éveseknél volt a legmagasabb. A nézőpontfelvétel/-váltás minden korosztályban meghatározta a racionalitást, legnagyobb mértékben a 18 éveseknél, illetve a személyes distressz is jelentős hatással bírt az elkerülésre mindhárom életkorban. Az állapotszorongás és a problémamegoldás faktorai közötti kapcsolatok gyengék, ám a vonásszorongás mindhárom életkorban jelentősen hatott a negatív orientációra. Ez a hatás a 12 évesek körében a legerősebb és a kor előrehaladtával csökkenő tendenciát mutat.

CÉLOK ÉS HIPOTÉZISEK

A kutatás célja az SPSI–A hazai adaptációja volt 12 és 16 évesek körében. Az életkori különbségek mellett életkori almintánként a nem szerinti eltéréseket is vizsgáltuk. A második (ismételt) mérés egyrészt az eredmények időbeli stabilitásának, másrészt a faktorstruktúra stabilitásának vizsgálatára szolgált. A kérdőív konvergens és diszkriminatív validitásának elemzéséhez az SPSI–R-t (Social Problem Solving Inventory–Revised, D’Zurilla és mtsai, 2002), a Davis-féle empátiakérdőívet (Interpersonal Reactivity Index, 1980), illetve a Spielberger-féle vonás- és állapotszorongást mérő kérdőívet (State-Trait Anxiety Inventory for Children, 1973) használtuk, e három mérőeszköz faktorainak kapcsolatrendszerét tártuk fel életkoronként. Több külföldi – elsősorban egy-egy fejlesztőprogram kidolgozását megelőző – vizsgálatban elemzik e három terület kapcsolatát is, egyrészt ez indokolta, hogy a validitásvizsgálatba ezen eszközöket vontuk be. Másrészt korábbi összefüggés-vizsgálataink (problémamegoldás és empátia, problémamegoldás és szorongás) eredményei alapján láttuk indokoltnak ezen eszközök vizsgálatba való bevonását (pl. Ciarrochi és mtsai, 2009; Kasik, 2015a).

A kutatás során azt feltételeztük, hogy az SPSI–A adaptált változatának faktorszerkezete megegyezik az eredeti mérőeszközzel. Mivel az SPSI–R és az SPSI–A több faktora (Impulzivitás és Negatív orientáció/Érzelmek; Racionalitás és Pozitív orientáció/Gondolatok, Probléma meghatározása, Alternatív megoldási módok keresése, A lehetséges megoldási módok következményeinek végiggondolása, Utólagos kiértékelés, Célmeghatározás, Újraszervezés; Elkerülés/Viselkedés) hasonló tartalmat fed le, ezért azt vártuk, hogy a két kérdőív ezen faktorai szoros pozitív kapcsolatot mutatnak. Illetve az empátia és a szorongás faktoraival ezek a területek ugyancsak a már az SPSI–R-rel végzett vizsgálatokból (pl. Kasik, 2015a) ismert összefüggéseket mutatják: az empátia Nézőpontfelvétel/-váltás faktora a problémamegoldás részfolyamataival áll szorosabb kapcsolatban, a Személyes distressz faktora az Érzelmek és a Viselkedés faktoral; az Állapot- és a Vonásszorongás faktorokkal főként az orientáció faktorai (Gondolatok,

Érzelmek, Viselkedés). Az SPSP-A Automatikus gondolatok faktoráról – a külföldi vizsgálatok (pl. Frauenknecht és Black, 2010) tapasztalatai alapján – azt feltételeztük, hogy a szorongással szorosabb összefüggést mutat, mint az empátia részterületeivel. Korábbi vizsgálataink (pl. Kasik, 2014, 2015a, 2015b) alapján úgy véltük, hogy főként a kognitív tartalmú (a problémamegoldás folyamatát kifejező) faktorok esetében jelentős az életkori, illetve a nem szerinti különbség. Ezeken a 16 évesek és a fiúk magasabb átlagértéket érnek el, illetve az érzelmek kifejezésével kapcsolatos területeken a lányok átlagértéke magasabb.

MÓDSZEREK

Résztvevők

A vizsgálatban Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest és Veszprém megyei általános iskolai (12 éves, $N = 280$) és gimnáziumi (16 éves, $N = 260$) tanulók vettek részt ($N = 40$). Az elemzéseket csak azon diákok adataival végeztük el, akik mindkét mérésben részt vettek és mindegyik kérdőívet kitöltötték. A tanulók néhány jellemzőjéről Háttérkérdőível (Kasik, 2010) gyűjtöttünk információkat (életkor, nem, családszerkezet, szülők iskolai végzettsége, családi szabadidős tevékenység egy héten). E háttérjellemzők egyrészt a külföldi és a hazai, hasonló témájú vizsgálatokban a legtöbbször kért változók, másrészt az adaptálás során ezeket az adatokat kérték a mérőeszköz kidolgozói a magyar és amerikai eredményeket összehasonlító jövőbeni vizsgálat miatt. A minta jellemzőit az 1. táblázatban foglaltuk össze.

1. táblázat. A minta jellemzői

A jellemzés szempontjai	12 évesek (N = 280)	16 évesek (N = 260)	Alminták közötti hason- lóságok és különbségek
Nem (%)			
Fiú	47	46	$\chi^2 = 3,98$ p = 0,76
Lány	53	54	
Családszerkezet (%)			
anya, apa, gyermek	48	53	$\chi^2 = 13,11$ p = 0,50
anya, apa, két vagy több gyerek	27	18	
anya, gyermek	21	24	
anya, két vagy több gyermek	4	4	
nagyszülők, gyermek	0	1	
Anya legmagasabb iskolai végzettsége (%)			
8 általános	3	2	$\chi^2 = 22,88$ p = 0,22
szakmunkás-bizonyítvány	9	11	
szakközépiskola	21	19	
gimnázium	41	37	
főiskola vagy egyetem	26	31	

1. táblázat folytatás

A jellemzés szempontjai	12 évesek (N = 280)	16 évesek (N = 260)	Alminták közötti hason- lóságok és különbségek
Apa legmagasabb iskolai végzettsége (%)			
8 általános	4	5	$\chi^2 = 22,23$ p = 0,39
szakmunkás-bizonyítvány	19	18	
szakközépiskola	20	20	
gimnázium	34	29	
főiskola vagy egyetem	23	28	
Családi szabadidős tevékenység egy héten (%)			
1 óránál kevesebb	11	24	$\chi^2 = 35,03$ p = 0,03
1–2 óra	16	46	
2–3 óra	42	11	
3–4 óra	14	10	
4 óránál több	17	9	

A fiúk és a lányok aránya hasonló a két életkori almintán ($\chi^2 = 3,98$ p = 0,76). A szülők iskolai végzettségét megadott listából kellett kiválasztaniuk a diákoknak. Sem az anya, sem az apa iskolai végzettsége alapján nincs jelentős eltérés a két életkori al minta között (anya: $\chi^2 = 22,88$ p = 0,22; apa: $\chi^2 = 22,23$ p = 0,39). A családszerkezet és a szabadidős tevékenység esetében a tanulók válaszai mentén alakítottuk ki a kategóriákat. A családszerkezet alapján jelentősen nem tér el a két al minta ($\chi^2 = 13,11$ p = 0,50), mindkét életkori csoportban azoknak a legnagyobb az aránya (12: 48%; 16: 53%), akik szüleikkel élnek együtt (nincs testvérük). A családi (szülőkkel töltött) szabadidős tevékenységek gyakorisági eloszlása eltérő a két életkori al mintán ($\chi^2 = 35,03$ p = 0,03). A fiatalabbak általában több időt töltenek szüleikkel, a 12 évesek közül a legtöbben (42%) a heti 2–3 órát jelölték meg, ez az idősebbeknél 11%, akik körében a heti 1–2 óra a legnagyobb arányú (46%). Ezt a különbséget árnyalja egyrészt az, hogy a 16 évesek 46%-a kollégista, ők – a hétvége kivételével – nem tudnak szabadidős tevékenységet folytatni családtagjaikkal, illetve feltehető, hogy kevésbé családtagjaikkal, inkább kortársaikkal töltik szabadidejük jelentősebb részét.

Mérőeszközök

Az SPSI–A adaptálása során – a kérdőív konvergens és diszkriminatív validitásának vizsgálatához – az SPSI–R-t (Social Problem Solving Inventory–Revised, D’Zurilla és mtsai, 2002), a Davis-féle empátiakérdőívet (Interpersonal Reactivity Index, 1980), illetve a Spielberger-féle vonás- és állapotszorongást mérő kérdőívet (State-Trait Anxiety Inventory for Children, 1973) alkalmaztuk.

Szociálisprobléma-megoldás (SPSI–A)

Az SPSI–A adaptálása során a megszokott, illetve a David Black által előírt protokollt alkalmaztuk. A kérdőív magyarra fordítását mi végeztük, amit szakfordító ellenőrzött.

A magyar változatot egy másik szakember fordította vissza angolra. Az eredeti angol, illetve magyar és az angolra visszafordított változatokat elküldtük Black kutatócsoportjának, ahol ellenőrizték a fordításokat. Az általuk jóváhagyott magyar változattal végeztük a vizsgálatokat. Az eredeti mérőeszköz 64 kijelentésből áll, melyek az intrapszichikus és az interperszonális szociális problémákat érintik. A kijelentéseket ötfokú skálán (0 = egyáltalán nem igaz rám – 4 = teljes mértékben igaz rám) kell értékelnie a kitöltőnek. Az eredeti kérdőívben a kijelentések három főfaktort alkotnak: I. *Automatikus gondolatok*, II. *Problémaorientáció*, III. *Problémamegoldás*. Az I. főfaktorhoz nyolc – pozitív tartalmú – item tartozik (pl. Egy probléma megoldásánál olyan eszközöket használok, amelyek a múltban már beváltak.). A II. főfaktor alfaktora: *gondolkodás* (8 item, pl. Gyakran kételkedem abban, hogy képes vagyok jól megoldani a problémáimat.), *érzelmek* (9 item, pl. Dühös leszek, ha nem tudok gyorsan megoldani egy problémát.), *viselkedés* (7 item, pl. Kerülöm a saját problémáim megoldását.) – e faktor eredeti neve (*behaviour*) ebben a formában nem pontos, hiszen tételei kizárólag az elkerülő viselkedést mérik. A III. főfaktor alfaktora: *probléma meghatározása* (7 item, pl. Ha van egy problémám, megvizsgálom azokat a dolgokat, amelyek okozhatták ezt a problémát.), *alternatív megoldási módok keresése* (6 item, pl. Annyi szemszögből átgondolom a problémát, amennyiből csak lehet.), *a lehetséges megoldási módok következményeinek végiggondolása* (5 item, pl. Amikor eldöntöm, hogy mit fogok csinálni, végiggondolom a lehetőségek rövid és hosszú távú következményeit.), *célmeghatározás* (3 item, pl. Mielőtt megpróbálom megoldani a problémát, kijelölök egy célt, hogy mit akarok elérni.), *utólagos kiértékelés* (5 item, pl. Problémamegoldás után végiggondolom, hogy jobb lett-e a helyzetem.), *újraszervezés* (6 item, pl. Ha nem sikerül megoldani a problémát, előlről kezdem az egészet.).

Szociálisprobléma-megoldás (SPSI–R)

A Social Problem Solving Inventory–Revised (D’Zurilla és mtsai, 2002) kérdőív általunk adaptált változatát (Kasik, Nagy és Fűzy, 2009) használtuk. A kérdőívvel a szociálisprobléma-megoldás (intrapszichikus és interperszonális problémákra vonatkozó megoldás) öt területe mérhető, az öt faktor a következő (egyik sem tartalmaz alfaktorokat, mindegyik 5 kijelentést tartalmaz): I. *pozitív orientáció* (pl. Meg tudom oldani a problémáimat.), II. *negatív orientáció* (pl. Túl sokat aggódom a problémáim miatt.), III. *racionalitás* (pl. Megpróbálok minél több megoldási lehetőséget keresni.), IV. *impulzivitás* (pl. Ideges vagyok problémamegoldás közben.), valamint V. *elkerülés* (pl. Húzom-halasztom a problémák megoldását.). E kérdőív esetében is a kijelentéseket ötfokú Likert-skálán kell megítélni (0 = egyáltalán nem jellemző rám – 4 = teljes mértékben jellemző rám).

Empátia (IRI)

Az empátia mérésére a Davis-féle (1980) Interpersonal Reactivity Index kérdőív adaptált változatát (Kulcsár, 2002) használtuk, ami a fantázia, a nézőpontfelvétel/-váltás, az empátiás törődés és a személyes distressz mérésére alkalmas. A kérdőív 28 kijelentést tartalmaz (faktoronként 7 kijelentés). A *fantázia* faktor kijelentései az egyén más karak-

terek érzéseibe, cselekedeteibe, személyekbe, helyzetekbe, állapotokba való beleképzelésének képességéről adnak tájékoztatást. A *nézőpontfelvétel/-váltás* tételei azt vizsgálják, hogyan képes az egyén spontán elfogadni mások nézőpontját. Az *empátiás törődés* tételei azt tárják fel, miként fér hozzá az egyén mások iránti érzéseéhez, hogyan képes törődni mások problémáival. A *személyes distresszt* lefedő állítások segítségével mérhető a saját magára irányuló szorongás. A kijelentéseket ugyancsak ötfokú Likert-skálán kell megítélni (1 = egyáltalán nem jellemző rám – 5 = nagyon jellemző rám).

Állapot- és vonásszorongás (STAI-C)

Az állapot- és vonásszorongás mérésére a Spielberger (1973) által kifejlesztett State-Trait Anxiety Inventory for Children (STAI-C) kérdőívet (Sipos, Sipos és Spielberger, 1988a, 1988b) alkalmaztuk. A mérőeszközben 20 kijelentés vonatkozik az állapotszorongásra és 20 a vonásszorongásra. Az állapotszorongás esetében egy-egy szempont (pl. idegesség) alapján három kijelentés közül kell választani a kitöltőnek (pl. Nagyon ideges vagyok/Ideges vagyok/Nem vagyok ideges). A vonásszorongás esetében a kijelentéseket háromfokú Likert-skálán kell megítélni: az adott állítás mennyire vonatkozik az egyénre (1 = szinte soha, 2 = néha, 3 = gyakran).

Adatfelvételi eljárás

Minden iskola esetében igazgatói és szülői beleegyező nyilatkozatot kértünk. Az iskolavezetést és a diákok szüleit tájékoztattuk a mérés céljairól, a mérőeszközök tartalmáról, illetve biztosítottuk a diákok számára az anonimitást. Az SPSI-A kitöltése mellett az első méréskor válaszoltak a diákok a Háttérkérdőív kérdéseire is, ez együtt egy tanítási órát vett igénybe. Két másik tanítási órán töltötték ki az empátia-, a szorongáskérdőívet, valamint az SPSI-R-t. A második, ismételt mérésre két hét (12–14 nap) múlva került sor minden osztály esetében, az adatfelvétel ugyancsak egy tanítási órát vett igénybe. Az ismételt méréskor csak az SPSI-A-t töltötték ki a diákok.

Statisztikai elemzés

A feltáró faktorelemzés SPSS 21 statisztikai programmal, a megerősítő faktorelemzés (*Confirmatory Factor Analysis*) Mplus 6.11 programmal történt (Muthén és Muthén, 2010). A feltáró faktorelemzésnél Principal Axis Factoring (PAF) módszert alkalmaztunk „promax” (Kappa = 4) forgatással (faktortöltés \geq 0,4). Az adatok faktorelemzésben való alkalmazhatóságának megállapítására a Bartlett-féle szfericitástesztet és a Kaiser–Meyer–Olkin-féle (KMO) mintaadekvátság-mutatót használtuk.

Konfirmációs/megerősítő faktorelemzést alkalmaztunk az elméleti modellben megjelenített dimenziók meglétének alátámasztására. Az elemzések során weighted least squares, mean and variance-adjusted (WLSMV) becslést használtunk, illetve Theta-parametrizálást (Muthén és Muthén, 2010). Számos fit-index és hozzájuk tartozó cut-off kritérium használatos a modellek alkalmazhatóságának, az adatokhoz

való illeszkedésének értékelésére. Az elemzés során a modell megfelelőségét (fit) a Tucker-Lewis Index-szel (TLI) – relatív fit-index, egy noncentrality-based fit-indexszel, a comparative fit-indexszel CFI) és két abszolút fit-indexszel (RMSEA, SRMR) vizsgáltuk. A szakirodalom alapján a CFI- és a TLI-indexek 0,9 és 0,95 fölötti értéke, illetve az RMSEA 0,06-nál vagy 0,08-nál alacsonyabb értéke jelzi a modell helytállóságát (lásd Byrne és Stewart, 2006; Vandenberg és Lance, 2000).

A belső konzisztencia megbízhatóságának mutatójaként a Cronbach- α -t választottuk, ami Nunnally (1978) szerint 0,7-es értéktől elfogadható. Az életkori és a nem szerinti eltérések feltárását kétmintás t-próbával végeztük. Az első és az ismételt mérés adatainak kapcsolatát páros t-próbával és korrelációs számítással; a mérőeszközök faktorai közötti összefüggéseket úgyszintén korrelációs számítással végeztük (Pearson-r). A korrelációs értékek különbözőségének vizsgálatára a z-próbát alkalmaztuk.

EREDMÉNYEK

Az SPSI-A pszichometriai mutatói – a feltáró és a megerősítő faktorelemzés eredményei

Az SPSI-A eredeti változata 64 tételt tartalmaz, ezek tíz faktort alkotnak. A kérdőív adaptálása során elsőként megerősítő faktorelemzést végeztünk mind az első, mind a második mérés adatain. Mindkét adatsoron a szakirodalomban közölnél kevésbé jó modellilleszkedést találtunk mindkét életkori almintán. A két mérés eredményei közel azonosak, így csak az első mérés adataival végzett elemzést közöljük: 12 évesek: $\chi^2/df = 3,37$, $p = 0,00$, RMSEA = 0,06, CFI = 0,84, TLI = 0,82, SRMR = 0,06; 16 évesek: $\chi^2/df = 3,29$, $p = 0,00$, RMSEA = 0,06, CFI = 0,86, TLI = 0,85, SRMR = 0,06.

Ezt követően feltáró faktorelemzéssel (főkomponens-analízis, 1-nél nagyobb sajátérték, 0,4 vagy ennél nagyobb faktorsúly) vizsgáltuk, mely struktúra illik leginkább a magyar diákok eredményeihez. A feltáró faktorelemzés során mind az első, mind a második mérés adatain 11 faktor különült el, illetve a 64 tételből tíz alacsony faktortöltéssel bírt mindkét életkori almintán, illetve közülök néhány erőteljesen rontotta az adott faktor reliabilitását, ezért ezeket a tételeket elhagytuk. Az első mérés során a 12 éveseknél a KMO-index 0,70 (Bartlett = 7147,12, $df = 1431$), a faktorok az összvariancia 54,11%-át magyarázták. A 16 éveseknél a KMO-index 0,82 (Bartlett = 12120,81, $df = 1431$), a faktorok az összvariancia 56,02%-át magyarázták. Ezekhez hasonló értékeket kaptunk a második mérés adataival számolva, így ezeket nem részletezzük.

A feltáró faktorelemzést követően az 54 tételes kérdőívvel, tehát elhagyva a kevésbé adekvát kijelentéseket, megerősítő faktorelemzést végeztük. E struktúra megfelelő modellilleszkedést mutatott mindkét életkori csoportnál (12 évesek: $\chi^2/df = 3,22$, $p = 0,00$, RMSEA = 0,05, CFI = 0,92, TLI = 0,91, SRMR = 0,05; 16: $\chi^2/df = 3,11$, $p = 0,00$, RMSEA = 0,05, CFI = 0,94, TLI = 0,92, SRMR = 0,05).

A 2. táblázat az eredeti kérdőív tíz és a magyar változat 11 faktorát szemlélteti. Fel-tüntetjük az eredeti faktorokat és az azokhoz tartozó kijelentések sorszámát, valamint a magyar változat esetében az elhagyott kijelentések sorszámát is. A táblázat tartalmazza életkori minták szerint az eredeti és a magyar változat faktorainak és a teljes kérdőív reliabilitásmutatóit is. Az ismételt mérés – elsőhöz hasonló – eredményeit nem ismertetjük.

2. táblázat. A kérdőív faktorszerkezete, az elhagyott kijelentések, valamint a megbízhatósági mutatók (Cronbach- α) életkori bontásban

Faktor	Az eredeti kérdőív tételei (reliabilitás)	A magyar változat tételei és reliabilitása életkori bontásban			
		Tétel	Elhagyott tétel	12 évesek	16 évesek
I. Automatikus gondolatok	1–8. (0,80)	2–7.	1., 8.	0,68	0,77
II. Orientáció					
II/1 Gondolatok	9–16. (0,74)	II/1a Negatív gondolatok: 9–10., 13. II/1b Pozitív gondolatok: 11–12., 14–15.	16.	II/1a Negatív gondolatok: 0,67 II/1b Pozitív gondolatok: 0,62	II/1a Negatív gondolatok: 0,76 II/1b Pozitív gondolatok: 0,73
II/2 Érzelmek	17–25. (0,88)	17–20., 22., 24–25.	21., 23.	0,81	0,82
II/3 Viselkedés	26–32. (0,86)	27–32.	26.	0,85	0,93
III. Megoldás					
III/1 Probléma meghatározása	33–39. (0,77)	35–39.	33–34.	0,75	0,76
III/2 Alternatív megoldási módok keresése	40–45. (0,85)	40–45.	–	0,83	0,86
III/3 A lehetséges megoldási módok következményeinek végiggondolása	46–50. (0,84)	46–50.	–	0,78	0,85
III/4 Célmeghatározás	51–53. (0,87)	51–53.	–	0,63	0,72
III/5 Utólagos kiértékelés	54–58. (0,74)	54–56., 58.	57.	0,69	0,74
III/6 Újrászervezés	59–64. (0,85)	60–64.	59.	0,76	0,83
Teljes kérdőív	1–64. (0,93)	54 tétel	–	0,88	0,90

A magyar változat mindkét életkorban jó megbízhatósági mutatóval rendelkezik (12: 0,88; 16: 0,90). A faktorelemzések alapján az eredeti 64 kijelentésből összesen tizet hagytunk el, így a kérdőív magyar változata 54 itemből áll, melyek az eredetihez képest eggyel több, 11 faktort alkotnak. Azok a tételek, amelyeket elhagytunk, igen alacsony faktortöltéssel bírtak vagy más faktorhoz tartoztak.

Az I. (Automatikus gondolatok) faktor tételei közül kettő (1., 8.) nem része a magyar változatnak. Míg a többi kijelentés a múltbéli tapasztalatokról, azok felhasználási

lehetőségéről, illetve a jelenbeni személyes lehetőségekről szólnak, addig ez a kettő a jövőorientáltságról és a probléma megoldásához új információk keresésének szükségességéről.

A II/1 (Gondolatok) faktor az eredeti kérdőívben a problémamegoldással kapcsolatos – az énhatékonyságra épülő – pozitív és negatív gondolatokat kifejező kijelentéseket tartalmaz, melyek a magyar változatban külön faktort alkotnak (Negatív gondolatok, Pozitív gondolatok). Ez az oka a 11 faktoros struktúrának. Egyedül a 16. tétel nem része egyik faktornak sem, ugyancsak mindkét életkorban más faktorba került, illetve alacsony (0,31) faktortöltéssel bírt. A II/2 (Érzelmek) faktorhoz tartozó tételek közül a 21. és a 23. nem része a magyar változatnak. E faktor kijelentései a megoldás közbeni idegességet, félelmet fejezik ki, míg a kettő általában véve a problémamegoldással szembeni utálatról és a problémamegoldás elején kialakult idegességről szólnak, nem a folyamatról állítanak valamit, hanem a folyamat kezdetéről. A II/3 (Viselkedés) faktor esetében a 26. kijelentés elhagyását az alacsony faktortöltés mellett ugyancsak tartalmi probléma is indokolta. Az eredeti faktor (Behavior/Viselkedés) kijelentéseinek mindegyike az elkerüléssel kapcsolatos. A 26. tétel – szemben a többivel – a problémán való rágódást hangsúlyozza, ami kifejezi azt, hogy valaki foglalkozik a problémával, míg a többi annak kizárásáról és halogatásáról szól.

A III/1 (Probléma meghatározása) faktor tételei közül a 33. és a 34. kijelentést hagytuk el. Mindkettő azzal kapcsolatos, hogy miként látja az egyén a teljes problémát és annak részleteit, míg a többi a definiáláshoz szükséges információk gyűjtésével, magával a meghatározással, az azt megelőző problémavizsgálattal kapcsolatos. A III/5 (Utólagos kiértékelés) faktornak nem része az 57. tétel, mely a sikeres problémamegoldás és a sikeres célképzés kapcsolatáról szól, míg a többi a megoldott probléma újbóli végiggondolásáról. A III/6 (Újraszervezés) faktorhoz tartozó 59-es tétel kizárása mellett azért döntöttünk, mert – a faktor többi tételeitől eltérően – nem arról szól, hogy egy probléma nem megfelelő megoldása után megpróbáljuk ismét megoldani a problémát, hanem arról, hogy egy sikeres problémamegoldást követően végiggondoljuk, mit tettünk jól – ez ellentmond a faktor többi kijelentésének.

Az első és a második mérés eredményeinek kapcsolata – időbeli stabilitás

A mérőeszköz megbízhatóságát rövid időintervallumon belül (két hét) ismételt adatfelvétellel ellenőriztük. Az adatok kapcsolatát – életkori almintánként – páros t-próbával és korrelációelemzéssel vizsgáltuk. Az eredményeket a 3. táblázat tartalmazza.

A páros t-próba alapján a 11 faktorból nyolc esetében nincs szignifikáns különbség az első és a második mérés eredményei között sem a 12, sem a 16 évesek esetében. Az Érzelmek faktoron a 12 évesek szignifikánsan alacsonyabb értéket értek el a második mérés során, és mindkét életkorban magasabb értéket a Viselkedés faktoron. Csak a 16 évesek átlagértékei különböznek a Célmeghatározás faktoron: a második mérés átlagértékei szignifikánsan magasabbak. A korrelációelemzés alapján mindegyik érték szignifikáns. Az értékek változóak, vagyis a mérést faktoronként különböző mértékben befolyásolja a kitöltés körülménye, pillanata, és a kisebb korrelációs érték nem

3. táblázat. Az 1. és a 2. mérés eredményei közötti kapcsolatok (páros t-próba; r)

Faktorok	páros t-próba				r (p)	
	12 évesek		16 évesek		12 évesek	16 évesek
	M (SD) ₁ M (SD) ₂	t (p)	M (SD) ₁ M (SD) ₂	t (p)		
I. Automatikus gondolatok	2,45 (0,69) 2,30 (0,73)	1,92 (0,59)	2,65 (0,73) 2,66 (0,72)	-0,02 (0,98)	0,62 (0,00)	0,34 (0,001)
II. Orientáció						
II/1a Negatív gondolatok	2,45 (0,91) 2,39 (0,89)	0,687 (0,49)	2,10 (1,02) 2,11 (1,01)	-0,88 (0,93)	0,53 (0,00)	0,38 (0,00)
II/1b Pozitív gondolatok	2,48 (0,80) 2,47 (0,76)	0,64 (0,94)	2,73 (0,71) 2,75 (0,71)	-0,248 (0,80)	0,50 (0,00)	0,53 (0,00)
II/2 Érzelmek	2,58 (0,82) 2,29 (0,64)	4,39 (0,00)	2,33 (0,89) 2,19 (0,73)	1,59 (0,11)	0,62 (0,00)	0,43 (0,00)
II/3 Viselkedés	2,70 (0,86) 2,92 (0,73)	-2,76 (0,007)	2,66 (0,94) 3,01 (0,83)	-3,97 (0,00)	0,51 (0,00)	0,53 (0,00)
III. Megoldás						
III/1 Probléma meghatározása	2,08 (0,84) 2,11 (0,84)	-0,44 (0,65)	2,10 (0,82) 2,28 (0,81)	-2,02 (0,40)	0,64 (0,00)	0,55 (0,00)
III/2 Alternatív megoldási módok keresése	2,17 (0,90) 2,22 (0,87)	-0,68 (0,49)	2,51 (0,70) 2,45 (0,78)	0,84 (0,51)	0,65 (0,00)	0,53 (0,00)
III/3 A lehetséges megoldási módok következményeinek végiggondolása	2,08 (0,85) 2,09 (0,91)	-0,25 (0,98)	2,34 (0,91) 2,39 (0,86)	-0,65 (0,56)	0,61 (0,00)	0,61 (0,00)
III/4 Célmeghatározás	2,21 (0,95) 2,22 (0,96)	-0,17 (0,85)	2,10 (0,92) 2,44 (0,88)	-3,41 (0,001)	0,53 (0,00)	0,40 (0,00)
III/5 Utólagos kiértékelés	2,43 (0,92) 2,37 (0,91)	0,80 (0,42)	2,71 (0,79) 2,66 (0,80)	0,58 (0,58)	0,72 (0,00)	0,51 (0,00)
III/6 Újraszervezés	2,10 (0,95) 2,20 (0,89)	-1,21 (0,22)	2,24 (0,94) 2,39 (0,87)	-1,46 (0,14)	0,65 (0,00)	0,40 (0,00)

Megjegyzés: M (SD)₁ = első mérés átlaga és szórása; M (SD)₂ = második mérés átlaga és szórása

magyarázható a faktorok alacsony tételszámával (különböző tételszámú faktoroknál változóak a két mérés közötti korrelációs értékek).

Mindezt a faktorok lineáris korrelációinak eredményei is alátámasztják. A korrelációs értékeket a 4. (12 évesek) és az 5. (16 évesek) táblázat szemlélteti. Mindkettőben feltüntettük az első és a második mérés adataival végzett elemzés eredményeit.

Mindkét életkorban a legtöbb faktornál a korrelációs értékek a két mérés során közel azonosak, 16 értékpár esetében szignifikánsan nagyobb (z-próba, minden esetben $p < 0,05$) a második mérés során kapott érték. Negatívból pozitívba vagy pozitívból negatívba forduló kapcsolat nincs. A 12 éveseknél (4. táblázat) a két mérésnél szinte azonos (12 és 11) a nem szignifikáns kapcsolatok száma. A 16 éveseknél (5. táblázat) mind a két mérésnél több a nem szignifikáns kapcsolat, melyek ugyancsak tartósnak bizonyulnak. A fiatalabbaknál és az idősebbeknél is a II/3 (Viselkedés) faktor kizárólag egy-egy faktorial (12: Újraszervezés, 16: Célmeghatározás) áll negatív összefüggésben, a többivel való kapcsolata nem szignifikáns.

4. táblázat. A faktorok korrelációi (Pearson r, 12 évesek – felső sor: 1. mérés, alsó sor: 2. mérés)

Faktorok	I. Aut. gondolatok	II/1a	II/1b	II/2	II/3	III/1	III/2	III/3	III/4	III/5
II/1a Negatív gondolatok	-0,23 -0,34									
II/1b Pozitív gondolatok	0,40 0,35	0,14 0,12								
II/2 Érzelmek	-0,19 -0,30	0,55 0,58	0,36 0,32							
II/3 Viselkedés	n.s. -0,21	0,39 0,34	0,19 0,17	0,53 0,56						
III/1 Probléma meghatározása	0,33 0,45	-0,14 -0,18	0,37 0,34	n.s. n.s.	n.s. n.s.					
III/2 Alternatív megoldási módok keresése	0,46 0,62	n.s. n.s.	0,36 0,38	-0,13 -0,18	n.s. n.s.	0,55 0,69				
III/3 A lehetséges megoldási módok következményeinek végiggondolása	0,43 0,65	-0,20 -0,29	0,29 0,25	-0,24 -0,28	n.s. n.s.	0,54 0,64	0,46 0,67			
III/4 Célmeghatározás	0,40 0,50	0,28 0,32	0,29 0,34	n.s. n.s.	n.s. n.s.	0,37 0,55	0,56 0,56	0,50 0,57		
III/5 Utólagos kiértékelés	0,40 0,51	n.s. n.s.	0,43 0,45	n.s. n.s.	n.s. n.s.	0,48 0,53	0,40 0,42	0,68 0,67	0,57 0,56	
III/6 Újraszervezés	0,49 0,57	0,35 0,26	0,36 0,33	-0,13 -0,20	-0,19 -0,26	0,47 0,55	0,56 0,58	0,45 0,54	0,54 0,54	0,47 0,49

Megjegyzés: minden esetben $p < 0,05$; n.s. = nem szignifikáns; vastaggal kiemelt párok: a z-próba alapján szignifikánsan ($p < 0,05$) különböznek

5. táblázat. A faktorok korrelációi (Pearson-r, 16 évesek – felső sor: 1. mérés, alsó sor: 2. mérés)

Faktorok	I. Aut. gondolatok	II/1a	II/1b	II/2	II/3	III/1	III/2	III/3	III/4	III/5
II/1a Negatív gondolatok	n.s. n.s.									
II/1b Pozitív gondolatok	0,25 0,22	n.s. n.s.								
II/2 Érzelmek	n.s. n.s.	0,72 0,64	n.s. n.s.							
II/3 Viselkedés	n.s. n.s.	0,48 0,39	n.s. n.s.	0,64 0,60						
III/1 Probléma meghatározása	0,33 0,40	n.s. n.s.	0,32 0,34	n.s. n.s.	n.s. n.s.					
III/2 Alternatív megoldási módok keresése	0,31 0,50	-0,14 -0,16	0,26 0,29	n.s. n.s.	n.s. n.s.	0,53 0,49				
III/3 A lehetséges megoldási módok következményeinek végiggondolása	0,33 0,38	-0,17 -0,20	0,24 0,27	-0,12 -0,21	n.s. n.s.	0,41 0,52	0,62 0,64			
III/4 Célmeghatározás	0,29 0,43	n.s. n.s.	0,36 0,34	-0,15 -0,16	-0,21 -0,25	0,40 0,37	0,40 0,52	0,41 0,34		
III/5 Utólagos kiértékelés	0,33 0,31	-0,13 n.s.	0,22 0,38	-0,10 n.s.	n.s. n.s.	0,29 0,33	0,37 0,36	0,53 0,52	0,48 0,50	
III/6 Újraszervezés	0,30 0,40	n.s. n.s.	0,23 0,30	n.s. n.s.	n.s. n.s.	0,40 0,37	0,34 0,51	0,44 0,55	0,43 0,36	0,53 0,54

Megjegyzés: minden esetben $p < 0,05$; n.s. = nem szignifikáns; vastaggal kiemelt párok: a z-próba alapján szignifikánsan ($p < 0,05$) különböznek

Életkor és nem szerinti különbségek

A 12 és a 16 évesek közötti különbségeket mind a 11 faktor mentén megvizsgáltuk. Az első és a második mérés adataival végzett elemzések eredményeit a 6. táblázat szemlélteti. Mivel a második mérés adatai megegyeznek az elsővel, csak az első mérés adatait ismertetjük.

Három faktor (Probléma meghatározása; Célmeghatározás; Újraszervezés) esetében nem szignifikáns az életkori különbség, illetve a Pozitív gondolatok kivételével mindegyik faktornál a 16 évesek átlagértékei magasabbak. Kevés faktornál szignifikáns a lányok és a fiúk átlagértéke közötti különbség. A 12 éves lányok magasabb értéket értek el a Viselkedés faktoron (fiúk: átlag = 2,62, szórás = 0,71; lányok: átlag = 2,97, szórás = 0,61 – $t = -3,08$, $p = 0,002$), és a fiúk értéke magasabb a Negatív gondolatok faktoron (fiúk: átlag = 2,48, szórás = 0,56; lányok: átlag = 2,18, szórás = 0,51 – $t = 2,38$, $p = 0,01$). A 16 évesek körében négy faktornál jelentős a különbség, mindegyiknél a lányok átlagértéke magasabb: Negatív gondolatok (fiúk: átlag = 1,73, szórás = 0,44; lányok: átlag = 1,95, szórás = 0,34 – $t = -1,98$, $p = 0,04$), Érzelmek (fiúk: átlag = 1,81, szórás = 0,41; lányok: átlag = 2,07, szórás = 0,31 – $t = -2,38$, $p = 0,01$), Viselkedés (fiúk: átlag = 1,74, szórás = 0,56; lányok: átlag = 2,55, szórás = 0,44 – $t = -6,22$, $p = 0,00$), valamint Utólagos kiértékelés (fiúk: átlag = 2,52, szórás = 0,39; lányok: átlag = 2,71, szórás = 0,42 – $t = -2,18$, $p = 0,03$).

6. táblázat. Életkor szerinti különbségek az 1. mérés adatai alapján

Faktorok	12 évesek		16 évesek		kétmintás t-próba	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	t	p
I. Automatikus gondolatok	2,42	0,68	2,59	0,77	-2,90	0,004
II/1a Negatív gondolatok	1,85	0,93	2,35	1,03	-5,80	0,001
II/1b Pozitív gondolatok	2,72	0,73	2,42	0,79	4,59	0,001
II/2 Érzelmek	1,96	0,99	2,48	0,85	-6,34	0,001
II/3 Viselkedés	2,20	0,88	2,72	1,22	-5,65	0,001
III/1 Probléma meghatározása	2,01	0,84	2,08	0,77	-1,22	0,22
III/2 Alternatív megoldási módok keresése	2,18	0,86	2,45	0,80	-3,82	0,001
III/3 A lehetséges megoldási módok következményeinek végiggondolása	2,01	0,85	2,34	0,94	-4,32	0,001
III/4 Célmeghatározás	2,17	0,92	2,18	0,91	-0,23	0,87
III/5 Utólagos kiértékelés	2,37	0,89	2,62	0,83	-0,35	0,001
III/6 Újraszervezés	2,12	0,93	2,21	0,92	-0,91	0,36

Az SPSI–A kapcsolata az SPSI–R faktoraival, az empátiával és a szorongással

Az SPSI–A kérdőív konvergens és diszkriminatív validitásának vizsgálatához az SPSI–R-t, az IRI-t és a STAI-C-t használtuk. Ezeket a kérdőíveket csak az első méréskor töltötték ki a diákok. A korrelációelemzés eredményeit életkoronként a 7. (12 évesek) és a 8. (16 évesek) táblázat mutatja.

Az SPSI–A szinte mindegyik faktora szignifikáns kapcsolatban áll az SPSI–R faktoraival (Pozitív orientáció, Negatív orientáció, Racionalitás, Impulzivitás, Elkerülés) mindkét életkori almintában. Az Automatikus gondolatok csak az Impulzivitással és az Elkerüléssel áll pozitív, illetve az idősebbek körében a Racionalitással negatív kapcsolatban. A Negatív gondolatok és a Pozitív gondolatok ellentétes előjelű kapcsolatban állnak az SPSI–R faktoraival vagy nem szignifikánsak. A Negatív gondolatok kapcsolata negatív a Pozitív orientációval és a Racionalitással, pozitív a Negatív orientációval, az Impulzivitással és az Elkerüléssel, mindez fordított a Pozitív gondolatok esetében mind a két életkori almintán, kivéve, ahol nincs szignifikáns kapcsolat. Az Érzelmek és a Viselkedés faktor SPSI–R faktoraival való kapcsolatának iránya megegyezik a Negatív gondolatok faktorról való kapcsolatok irányával, valamint az idősebbek mintáján a Viselkedés faktor esetében a legmagasabbak a korrelációs értékek ($r = 0,29\text{--}0,57$). Az SPSI–A további faktorainak mindegyike pozitív kapcsolatban áll a Pozitív orientáció és

7. táblázat. A SPSI–A faktorok korrelációja az SPSI–R, az IRI és a STAI–C faktoraival (Pearson- r , 12 évesek)

SPSI–A faktorok	SPSI–R					IRI				STAI–C	
	PO	NO	R	I	E	F	NP	ET	SZD	Á	V
I. Automatikus gondolatok	n.s.	n.s.	n.s.	0,19	0,22	n.s.	0,11	n.s.	n.s.	–0,13	–0,15
II/1a Negatív gondolatok	–0,22	0,31	–0,20	0,29	0,27	n.s.	–0,22	–0,11	0,16	0,36	0,21
II/1b Pozitív gondolatok	n.s.	–0,22	0,24	–0,15	n.s.	n.s.	n.s.	0,22	–0,11	n.s.	n.s.
II/2 Érzelmek	–0,27	0,12	–0,22	0,25	0,17	n.s.	n.s.	0,12	0,20	0,37	0,34
II/3 Viselkedés	–0,40	0,37	–0,18	0,15	0,44	–0,11	–0,11	–0,16	0,33	0,39	0,27
III/1 Probléma meghatározása	0,39	–0,33	0,29	–0,21	–0,44	n.s.	0,13	0,14	–0,22	–0,24	–0,27
III/2 Alternatív megoldási módok keresése	0,13	–0,19	0,47	–0,21	–0,21	n.s.	0,19	0,13	–0,15	–0,13	–0,12
III/3 A lehetséges megoldási módok következményeinek végiggondolása	0,28	–0,13	0,36	n.s.	–0,24	n.s.	0,12	n.s.	n.s.	–0,11	–0,16
III/4 Célmeghatározás	0,13	–0,13	0,18	–0,32	–0,30	n.s.	0,11	n.s.	–0,11	–0,15	–0,10
III/5 Utólagos kiértékelés	0,14	n.s.	0,23	–0,30	–0,19	n.s.	n.s.	n.s.	–0,15	n.s.	n.s.
III/6 Újraszervezés	0,16	–0,23	0,33	–0,12	–0,24	n.s.	0,21	n.s.	n.s.	–0,09	–0,12

Megjegyzés: SPSI–R = Social Problem Solving Inventory–Revised (D’Zurilla és mtsai, 2002); IRI = Interpersonal Reactivity Index (Davis, 1980); STAI–C = State-Trait Anxiety Inventory for Children (Spielberger, 1973); PO = Pozitív orientáció, NO = Negatív orientáció, R = Racionalitás, I = Impulzivitás, E = Elkerülés; F = Fantázia, NP = Nézőpontfelvétel/-váltás, ET = Empátiás törődés, SZD = Személyes distressz; Á = Állapot-szorongás, V = Vonásszorongás; $p < 0,05$; $p < 0,01$; n.s. = nem szignifikáns

8. táblázat. A SPSI-A faktorok korrelációja az SPSI-R, az IRI és a STAI-C faktoraival (Pearson-r, 16 évesek)

SPSI-A faktorok	SPSI-R					IRI				STAI-C	
	PO	NO	R	I	E	F	NP	ET	SZD	Á	V
I. Automatikus gondolatok	n.s.	n.s.	-0,20	0,35	0,32	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	-0,12	-0,17
II/1a Negatív gondolatok	-0,34	0,45	-0,31	0,25	0,49	n.s.	n.s.	0,18	0,18	0,14	0,33
II/1b Pozitív gondolatok	n.s.	-0,26	0,28	-0,19	n.s.	n.s.	n.s.	0,20	-0,16	n.s.	n.s.
II/2 Érzelmek	-0,19	0,25	-0,26	0,48	0,22	n.s.	n.s.	n.s.	0,41	0,35	0,34
II/3 Viselkedés	-0,55	0,34	-0,37	0,29	0,57	n.s.	n.s.	-0,21	0,42	0,24	0,32
III/1 Probléma meghatározása	0,25	-0,41	0,43	-0,19	-0,30	n.s.	0,19	n.s.	-0,11	-0,29	-0,28
III/2 Alternatív megoldási módok keresése	0,37	-0,27	0,53	-0,32	-0,33	n.s.	0,30	n.s.	n.s.	-0,15	-0,10
III/3 A lehetséges megoldási módok következményeinek végiggondolása	0,33	-0,21	0,39	-0,12	-0,42	n.s.	0,22	n.s.	-0,13	-0,10	n.s.
III/4 Célmeghatározás	0,23	-0,30	0,27	-0,35	-0,27	n.s.	0,24	n.s.	-0,18	-0,17	-0,13
III/5 Utólagos kiértékelés	0,17	-0,12	0,24	-0,30	-0,17	n.s.	n.s.	n.s.	-0,12	n.s.	n.s.
III/6 Újraszervezés	0,27	-0,44	0,21	-0,22	-0,30	n.s.	0,23	n.s.	n.s.	-0,22	-0,15

Megjegyzés: SPSI-R = Social Problem Solving Inventory-Revised (D’Zurilla és mtsai, 2002); IRI = Interpersonal Reactivity Index (Davis, 1980); STAI-C = State-Trait Anxiety Inventory for Children (Spielberger, 1973); PO = Pozitív orientáció, NO = Negatív orientáció, R = Racionalitás, I = Impulzivitás, E = Elkerülés; F = Fantázia, NP = Nézőpontfelvétel/-váltás, ET = Empátiás törődés, SZD = Személyes distressz; Á = Állapotszorongás, V = Vonásszorongás; $p < 0,05$; $p < 0,01$; n.s. = nem szignifikáns

a Racionalitás faktorial, valamint negatív kapcsolatot mutat a Negatív orientációval, az Impulzivitással és az Elkerüléssel mindkét életkorban. Ezek közül magas a korrelációs együttható értéke a Racionalitás és az Alternatív megoldási módok keresése faktor között mindkét életkorban (sorrendben 0,47 és 0,53), valamint a 16 éveseknél a Negatív orientáció és az Újraszervezés faktorok között ($r = -0,44$).

Kevesebb a szignifikáns összefüggés a problémamegoldás és az empátia mért területei (Fantázia, Nézőpontfelvétel/-váltás, Empátiás törődés, Személyes distressz) között. A Fantázia egyedül a 12 éveseknél a Viselkedés faktorial áll gyenge negatív kapcsolatban ($r = -0,11$), és az Empátiás törődés is nagyon kevés és gyenge kapcsolatot mutat a problémamegoldás faktorial. A Nézőpontfelvétel/-váltás és a Személyes distressz kapcsolata mindegyik SPSI-A faktor esetében – ahol szignifikáns – ellenkező irányú. Mindkét életkorban a Nézőpontfelvétel/-váltás pozitív kapcsolatban áll a legtöbb, a problémamegoldás folyamatát kifejező faktorial. A Személyes distressz az Érzelmek és a Viselkedés faktorial áll legszorosabb kapcsolatban mindkét életkorban ($r = 0,20-0,42$).

Mind a Vonás-, mind az Állapotszorongásnak – az Utólagos kiértékelés és a Pozitív gondolatok faktoron kívül – szignifikánsan pozitív a kapcsolata a Negatív gondolatok, az Érzelmek és a Viselkedés faktorról mindkét életkorban. Ugyancsak mindkettő negatív szignifikáns kapcsolatban áll a Probléma meghatározása, az Alternatív megoldási módok keresése, a Célmeghatározás és az Újraszervezés faktorról a 12 és a 16 évesek körében egyaránt.

MEGVITATÁS

Az empirikus vizsgálat elsődleges célja az SPSI-A adaptálása volt 12 és 16 évesek körében. További célunk a kérdőív faktorainak az SPSI-R-rel, a Davis-féle empátiakérdőívvel, valamint a Spielberger-féle állapot- és vonásszorongást mérő kérdőívvel való kapcsolatának feltárása volt.

A feltáró és a megerősítő faktorelemzés eredményei alapján az SPSI-A magyar változata – SPSI-A(H) – 54 kijelentésből áll, melyek az eredeti kérdőív tíz faktora helyett 11 faktorba csoportosulnak (a Gondolatok faktorba tartozó kijelentések elkülönülnek a Pozitív gondolatok és a Negatív gondolatok faktorba). A reliabilitásmutatók alapján az SPSI-A(H) mind a 12, mind a 16 évesek mintáján jó megbízhatósággal mér. Azok a tételek, amelyeket elhagytunk, igen alacsony faktortöltéssel bírtak vagy más faktorkhoz tartoztak. Összességében az látható, hogy mindegyik elhagyott tétel tartalmilag kisebb-nagyobb mértékben különbözik az adott faktorban megmaradt tételektől. Ez igen szembetűnő a Viselkedés faktor esetében: a valójában csak egyféle viselkedési stratégiát (elkerülés) kifejező tételek nagymértékben függetlenek a probléma megoldásának részfolyamataitól, hiszen a Viselkedés faktor tételei arról szólnak, hogy valaki nem szeretné megoldani a problémát. Mindezek mellett érthető, hogy az Érzelmek faktorról mindkét életkorban igen jelentős és tartós a faktor kapcsolata ($r = 0,53\text{--}0,64$), a tételekben kizárólag negatív érzelmekről van szó, kifejezve a probléma megoldásának elutasítását. Mindez arra is felhívja a figyelmet – amit már az SPSI-R adaptálásánál is tapasztaltunk (lásd Kasik, 2010, 2015a) –, hogy az elkerülés egy többdimenziós konstruktum, így fontos elkülönítve, nem egy faktorról vizsgálni például a negligálást, az annulálást, az abbahagyást és a halogatást, mivel feltehető, hogy nem minden elkerülésforma eredménye a megoldási folyamat abbahagyása (Kasik, Guti, Tóth és Fejes, 2016). Hasonló okát látjuk az eredetileg egy faktort alkotó (Gondolatok) tételek két faktorba való elkülönülésének is (Pozitív és Negatív gondolatok), ami végső soron a 11 faktoros struktúrát eredményezte.

Az SPSI-A(H) faktorai több tartalmi egyezést mutatnak a korábban alkalmazott SPSI-R kérdőív faktoraival (Kasik, 2014, 2015a), amit a most elvégzett konvergencia és diszkriminatív validitás vizsgálata is megerősített. Ugyancsak mind a szorongás-, mind az empátiakérdőívvel való kapcsolata többnyire hasonlóságot mutat az SPSI-R-rel korábban végzett validitásvizsgálat adataival (Kasik, 2015a; Gáspár és Kasik, 2015). Az eredmények igazolták a kapcsolatukról szóló feltételezéseinket.

Az életkori különbségekről szóló hipotéziseknek nagyjából megfelelő eredményt kaptunk, mely eltérések többnyire a külföldi vizsgálatok által is tapasztalt tendenciákat

tükrözik (még akkor is, ha nem mindegyik külföldi vizsgálatban azonosított faktor-szerkezet egyezik meg az általunk kapott struktúrával). A most elvégzett vizsgálat eredményei alapján a Probléma meghatározása, a Célmeghatározás és az Újraszervezés faktor mentén nincs különbség a 12 és a 16 évesek között. Ám egyrészt amerikai, spanyol és német mintán végzett elemzések ezen területek esetében is jelentős különbséget találtak a 12-13 éves és az idősebb, 16-17 éves diákok között, utóbbiakra mindegyik jellemzőbb volt (Frauenknecht és Black, 2002). Másrészt ezzel megegyező eredményt kaptunk az SPSI-R-rel végzett keresztmetszeti és longitudinális vizsgálataink (Kasik, 2014, 2015a) során: a probléma pontos meghatározása, részletes elemzése, ok-okozati összefüggések azonosítása (mindezt a Racionalitás faktor méri) jellemzőbb a 15-16 évesekre, mint a 12-13 évesekre. A fiúk értéke az életkor előrehaladtával egyre nagyobb és a különbség egyre nő.

Az általunk végzett keresztmetszeti vizsgálat alapján – a Pozitív gondolatok kivételével – mindegyik faktor esetében a 16 évesek átlagértéke magasabb. Vagyis feltételezhető, hogy serdülőkortól fokozatosan nő az alternatív megoldások száma és egyre több részletes, komplex, pozitív és negatív következményt képesek megfogalmazni a diákok (D’Zurilla és mtsai, 2004), egyre meghatározóbbak a korábbi problémák megoldásaival kapcsolatos tapasztalatok, ezzel szemben a serdülőkor elején a problémamegoldás folyamatára nagyobb erővel hatnak a helyzettel, a problémával összefüggő pozitív – bizakodást kifejező – érzelmek, mint a serdülőkor későbbi időszakában (Higgins és Thies, 1981; Rich és Bonner, 2004). Longitudinális vizsgálattal szükséges a ajövőben feltárni, hogy a serdülőkor mely részében változnak és milyen mértékben az életkori jellemzők.

Az életkori faktoronkénti különbségek számával szemben kevés terület esetében tér el jelentősen a lányok és a fiúk eredménye, és egy faktornál (Negatív gondolatok) változás is feltehető (lásd nem szerinti különbségek), amit ugyancsak érdemes lesz longitudinális adatfelvétellel ellenőrizni. Mindkét életkorban a lányokra jellemzőbb az elkerülés (Viselkedés), illetve a 16 éves lányokra a negatív érzelmek meghatározta problémamegoldás (Érzelmek) és a megoldás utólagos végiggondolása (Utólagos kiértékelés). Ugyanakkor egyrészt a negatív gondolatok meghatározta problémamegoldás a fiatalabb fiúkra, másrészt az idősebb lányokra jellemzőbb. Az elkerüléssel kapcsolatban hasonló eredményeket kaptunk az SPSI-R-rel végzett vizsgálatainkban: az elkerülés jellemzőbb és a serdülőkorban egyre jellemzőbb a lányokra (Kasik, 2015a). A külföldi vizsgálatok (pl. D’Zurilla és mtsai, 1998) markáns nem szerinti különbséget azonosítottak serdülők körében a megoldási módok következményeinek végiggondolása terén is, ahol a lányok értek el magasabb átlagot, és ez a jellemző szoros kapcsolatban áll az elkerüléssel, esetükben az elkerülés gyakran az óvatosságnak, a hatások elemzésének, illetve az alapos mérlegelés következménye. D’Zurilla és munkatársai (2002) szerint a lányok hajlamosabbak a következmények alaposabb elemzésére, mint a fiúk, és amennyiben rossz, kellemetlen következményt jósolnak be, az elkerülést választják, nem az újraszervezést, szemben a fiúkkal. Mindezt saját kutatásunkban nem azonosítottuk, az ezt a tartalmat lefedő faktor (A lehetséges megoldási módok következményeinek végiggondolása) értéke hasonló a lányoknál és a fiúknál mindkét életkorban.

A korrelációelemzés alapján a legtöbb faktor esetében igen hasonlóak az első és a második mérés eredményei. A legerősebb tartós kapcsolatok a problémameg-

dás részfolyamatai között találhatók mindkét életkori almintán, ami Frauenknecht és Black (2002) szerint teljesen indokolt, hiszen egy konkrét probléma megoldási folyamata nagyon nagymértékben függ a probléma meghatározásától, annak azonosításától. Ezt korábbi vizsgálataink adatai is alátámasztják (Kasik, 2015b), hiszen azok a diákok (többségben lányok), akik problémáik megfogalmazásakor beleszóttek például a „nem tudom megoldani”, „nem lehet megoldani”, „nem kell vele foglalkozni” gondolatokat, sokkal magasabb értéket értek el az SPSI–R Elkerülés és Impulzivitás faktorán.

Összességében az SPSI–A(H)-t alkalmasnak tartjuk a problémamegoldással kapcsolatos automatikus gondolatok, a problémamegoldáshoz való érzelmi, (pozitív és negatív) gondolati viszonyulás, az elkerülő viselkedés, a probléma meghatározása, a célmeghatározás, az alternatív megoldási módok keresése, a következmények végiggondolása, a nem megfelelő megoldás esetén a gondolatok, teendők újraszervezése, valamint az utólagos kiértékelés mérésére. Annak érdekében, hogy a szociálisprobléma-megoldás minél több területére és ezek kapcsolatára fény derülhessen egy-egy vizsgálat során (mely vizsgálatok például alapjául szolgálhatnak segítő-fejlesztő programoknak), az SPSI–R és az SPSI–A(H) együttes alkalmazását javasoljuk, hiszen az SPSI–A(H) a problémamegoldás kognitív részfolyamatainak, az automatikus gondolatok problémamegoldásban játszott szerepének és az érzelmi-motivációs bázis jellemzőinek, az SPSI–R pedig az orientációs háttér mellett főként a megoldási stílusok (racionális, impulzív és elkerülő) sajátosságait tárja fel.

Mindezek mellett több okból további – és elsősorban a már említett longitudinális – vizsgálatokra lesz szükség. Fontos jövőbeni feladat más életkorban (a serdülőkor különböző szakaszaiban) és nagyobb mintán elemezni a mért jellemzőket, mely elemzések hozzájárulhatnak a magyar változat faktorszerkezetének, illetve az életkori és a nem szerinti eltérések jelenleginél még pontosabb feltárásához. Az eredeti kérdőív 64, a magyar változat 54 tételes, a tételek elhagyását a faktorelemzés eredményei megfelelően indokolják, azonban a protokoll szerinti fordítási folyamat ellenére számolni kell apróbb fordítási, illetve nyelvi-kulturális különbségekből fakadó (pl. egy-egy szerkezet értelmezésével) hibákkal. Minden bizonnyal, a tervezett magyar–amerikai összehasonlító vizsgálat eredményei pontosítják majd az SPSI–A(H) szerkezetét. E vizsgálatban nem volt módunk külső értékelők bevonására, ám a jövőben szükséges lesz az önjellemzésen kívül a szülők, pedagógusok és kortársak bevonása is, így még részletesebb képet kaphatunk az SPSI–A(H) által mért területek jellemzőiről, hiszen az SPSI–R esetében ezzel az eljárással nagyon fontos sajátosságokra derült fény (pl. az anyák szinte minden területen felülértékelik gyermekeiket, a pedagógusok alulértékelnek, az apák értékelése a legváltozatosabb), és az eredmények más országok adataival való összevetése alapján jelentős kulturális különbségek feltételezhetők a külső értékelők véleményében és azoknak az önjellemzéssel való kapcsolatában (Kasik, 2015a).

TÁMOGATÁS

A kutatás ideje alatt Kasik László Bolyai János Kutatási Ösztöndíjban részesült. A tanulmány megírását a K 119591 (NKFIH/OTKA) pályázat támogatta.

IRODALOM

- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (pp. 71–81). New York: Academic Press.
- Batanova, M. D. & Loukas, A. (2011). Social anxiety and aggression in early adolescents: Examining the moderating roles of empathic concern and perspective taking. *Journal of Youth and Adolescence*, 40, 1534–1543.
- Bedell, J. R. & Lennox, S. S. (1997). *Handbook of communication and problem solving skills training: A cognitive-behavioral approach*. New York: Wiley.
- Belzer, K. D., D’Zurilla, T. J., & Maydeu-Olivares, A. (2002). Social problem solving and trait anxiety as predictors of worry in a college student population. *Personality and Individual Differences*, 33, 573–585.
- Bond, D. S., Lyle, R. M., Tappe, M. K., Seehafer, R. S., & D’Zurilla, T. J. (2002). Moderate aerobic exercise, T’ai Chi, and social problem-solving ability in relation to psychological stress. *International Journal of Stress Management*, 9, 329–343.
- Butler, L. & Meichenbaum, D. (1981). The assessment of interpersonal problem-solving skills. In P. C. Kendall & S. D. Hollon (Eds), *Assessment strategies for cognitive-behavioral interventions*. New York: Academic Press.
- Byrne, B. M. & Stewart, S. M. (2006). The MACS approach to testing for multigroup invariance of a second-order structure: A walk through the process. *Structural Equation Modeling*, 13, 287–321.
- Carver, C. S. és Connor-Smith, J. (2010). Personality and coping. *Annual Review of Psychology*, 61, 679–704.
- Cheng, S. K. (2001). Life stress, problem solving, perfectionism, and depressive symptoms in Chinese. *Cognitive Therapy and Research*, 25, 303–310.
- Giarrochi, J., Leeson, P., & Heaven, P. C. L. (2009). A longitudinal study into the interplay between problem orientation and adolescent well-being. *Journal of Counseling Psychology*, 56, 441–449.
- Crick, N. R. (1995). Relational aggression: The role of intent attributions, feelings of distress, and provocation type. *Development and Psychopathology*, 7, 313–322.
- Crick, N. R. & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children’s social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, 74–101.
- Csapó Benő (2001). Az induktív gondolkodás fejlődésének elemzése országos reprezentatív felmérés alapján. *Magyar Pedagógia*, 101(3), 373–391.
- D’Zurilla, T. J. & Goldfried, M. R. (1971). Problem solving and behavior modification. *Journal of Abnormal Psychology*, 78(1), 107–126.
- D’Zurilla, T. J. & Nezu, A. M. (1982). Social problem-solving in adults. In P. C. Kendall, *Advances in cognitive-behavioral research and therapy* (pp. 201–274). New York: Academic Press.
- D’Zurilla, T. J. & Nezu, A. (1990). Development and preliminary evaluation of the Social Problem-Solving Inventory (SPSI). *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2, 156–163.
- D’Zurilla, T. J., Maydeu-Olivares, A., & Kant, G. L. (1998). Age and gender differences in social problem solving in college students, middle age, and elderly adults. *Personality and Individual Differences*, 25, 241–252.
- D’Zurilla, T. J., Nezu, A., & Maydeu-Olivares, A. (2002). *Social Problem-Solving Inventory–Revised (SPSI–R): Technical Manual*. North Tonawanda, New York: Multi-Health Systems.
- D’Zurilla, T. J. & Nezu, A. M., & Maydeu-Olivares, A. (2004). Social Problem Solving: Theory and Assessment. In E. C. Chang, T. J. D’Zurilla, & L. J. Sanna (2004), *Social problem solving. Theory, research, and training* (pp. 5–28). Washington, DC: American Psychological Association.
- Davis, G. A. (1966). Current status of research and theory in human problem solving. *Psychological Bulletin*, 66, 36–54.

- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog Select Documents Psychology*, 10, 85.
- Dodge, K. A., Bates, J. E., & Pettit, G. S. (1990). Mechanisms in the cycle of violence. *Science*, 250, 1678–1683.
- Elliott, T. R., Bush, B. A., & Chen, Y. (2006). Social problem-solving abilities predict pressure sore occurrence in the first 3 years of spinal cord injury. *Rehabilitation Psychology*, 51(1), 69–77.
- Fiedler, K. (2004). Érzelmi hatások a társas információfeldolgozásra. In Forgács József (szerk.), *Az érzelmek pszichológiája* (pp. 163–183). Budapest: Kairosz Kiadó.
- Frauenknecht, M. & Black, D. R. (2002). Problem solving training for children and adolescents. In E. C. Chang, T. J. D’Zurilla, & L. J. Sanna (2004). *Social problem solving. Theory, research, and training* (153–170). Washington, DC: American Psychological Association.
- Frauenknecht, M. & Black, D. R. (2010). Is it social problem solving or decision making? Implications for health education. *American Journal of Health Education*, 41(2), 112–123.
- Gáspár Csaba (2015). *A szociálisprobléma-megoldás és az empátia vizsgálata serdülők körében*. Szeged: Szakdolgozat, SZTE BTK Neveléstudományi Intézet.
- Gáspár Csaba & Kasik László (2015). A szociálisprobléma-megoldás, az empátia és a szorongás kapcsolata serdülők körében. *Iskolakultúra*, 25(10), 48–58.
- Hampel, P. & Petermann, F. (2005). Age and gender effects on coping in children and adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 34, 73–83.
- Heppner, P. P. (1988). *The Problem Solving Inventory (PSI): Manual*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Higgins, J. P. & Thies, A. P. (1981). Problem solving and social position among emotionally disturbed boys. *American Journal of Orthopsychiatry*, 51(2), 356–358.
- Hoffman, M. (1983). Affective and Cognitive Processes in Moral Internalization. In E. T. Higgins, D. N. Ruble, & W. E. Hartup (Eds), *Social cognition and social development: A sociocultural perspective* (pp. 102–125). New York: Cambridge University Press.
- Jacobson, N. S. & Margolin, G. (1979). *Marital therapy: Strategies based on social learning and behavior exchange principles*. New York: Brunner/Mazel.
- Kasik László (2010). *A szociálisérdek-értvényesítő, az érzelmi és a szociálisprobléma-megoldó képességek vizsgálata 4–18 évesek körében*. PhD-értekezés. Szeged: SZTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola.
- Kasik László (2012). A szociálisprobléma-megoldó és az induktív gondolkodás kapcsolata 8, 12, 15 és 18 évesek körében. *Magyar Pedagógia*, 112(4), 243–263.
- Kasik, L. (2014). Development of social problem solving – A longitudinal study (2009–2011) in a Hungarian context. *European Journal of Developmental Psychology*. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17405629.2014.969702?journalCode=pedp20#.VHyIRDGG-mE>
- Kasik László (2015a). *Személyközi problémák és megoldásuk*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Kasik László (2015b). A személyspecifikus problémamegoldás jellemzői 10, 14 és 16 évesek körében. *Alkalmazott Pszichológia*, 15(4), 23–44.
- Kasik, L., Gáspár, Cs., Gut, K., & Zsolnai, A. (2016). Relationship between Social Problem Solving, Anxiety and Empathy among Adolescents in Hungarian Context. In K. Newton (Ed.), *Problem-Solving: Strategies, Challenges and Outcomes (Chapter 9)*. NOVA Science Publishers, Inc. 177–196.
- Kasik László & Gut Kornél (2015). A kortársi versengés és problémamegoldás jellemzői serdülők körében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 70(1), 179–195.
- Kasik László, Gut Kornél, & Gáspár Csaba (2014). Hátrányos és nem hátrányos helyzetű diákok szociálisprobléma-megoldó gondolkodása. *Magyar Pedagógia*, 114(1), 49–63.
- Kasik László, Gut Kornél, Tóth Edit, & Fejes József Balázs (2016). Az elkerülés mint folyamat – az Elkerülés kérdőív bemérése 15 és 18 évesek körében. *Magyar Pedagógia*, 116(2), 219–253.

- Kasik László, Nagy Ágoston, & Fűzy Annamária (2009). *Szociálisprobléma-megoldás kérdőív*. Kézirat. Szeged: SZTE BTK Neveléstudományi Intézet.
- Kulcsár Zsuzsanna (2002). A segítőhivatások pszichológiája. Empátia, altruizmus és a "kiégési szindróma". In *Egészségpszichológia* (pp. 148–210). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- La Greca, A. M., Dandes, S. K., Wick, P., Shaw, K., & Stone, W. L. (1988). Development of the Social Anxiety Scale for Children: Reliability and concurrent validity. *Journal of Clinical Child Psychology*, 17, 84–91.
- Lemerise, E. A. & Arsenio, W. F. (2000). An integrated model of emotion processes and cognition in social information processing. *Child Development*, 71, 107–118.
- Lindsay, W. R., Hamilton, C., Moulton, S., Scott, S., Doyle, S., & McMurran, M. (2011). Assessment and treatment of social problem-solving in offenders with intellectual disability. *Psychology, Crime and Law*, 17, 181–197.
- Maydeu-Olivares, A. & D’Zurilla, T. J. (1996). A factor-analytic study of the Social Problem-Solving Inventory: An integration of the theory and data. *Cognitive Therapy and Research*, 20, 115–133.
- Muthén, L. K. & Muthén, B. O. (2010). *Mplus user’s guide*. Los Angeles, CA.
- Nezu, A. M., Wilkins, V. M., & Nezu, C. M. (2004). Social problem solving, stress, and negative affect. In E. C. Chang, T. J. D’Zurilla, & L. J. Sanna (Eds.), *Social problem solving* (pp. 49–65). Washington, DC: American Psychological Association.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill.
- Rich, A. R. & Bonner, R. L. (2004). Mediators and moderators of social problem solving. In E. C. Chang, T. J. D’Zurilla, & L. J. Sanna (Eds.), *Social problem solving. Theory, research, and training* (pp. 29–45). Washington: American Psychological Association.
- Rodríguez-Fornells, A. & Maydeu-Olivares, A. (2000). Impulsive/careless problem solving style as predictor of subsequent academic achievement. *Personality and Individual Differences*, 28, 639–635.
- Shure, M. B. & Spivack, G. (1982). Interpersonal problem-solving in young children: A cognitive approach to prevention. *American Journal of Community Psychology*, 10, 341–356.
- Sipos, K. Sipos, M., & Spielberger, C. D. (1988a). A State-Trait Anxiety Inventory (STAI) magyar változata. In Mérei Ferenc & Szakács Ferenc (szerk.), *Pszichodiagnosztikai Vademecum I/2* (pp. 123–135). Budapest: Tankönyvkiadó.
- Sipos, K. Sipos, M., & Spielberger, C. D. (1988b). A Test Anxiety Inventory általános iskolások vizsgálatára kidolgozott magyar változata. In Mérei Ferenc & Szakács Ferenc (szerk.), *Pszichodiagnosztikai Vademecum I/2* (pp. 136–148). Budapest: Tankönyvkiadó.
- Siu, A. M. H. & Shek, D. T. L. (2005). Relations between Social Problem Solving and Indicators of Interpersonal and Family Well-Being among Chinese Adolescents in Hong Kong. Social Indicators Research Series 71. 1/3 In D. T. L. Shek, Y. K. Chan, & P. S. N. Lee (Eds.), *Quality of Life in the Global Context: A Chinese Response* (pp. 517–539).
- Spielberger, C. D., Edwards, C. D., Montuori, J., & Lushene, R. (1973). *State-Trait Anxiety Inventory for Children*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologist Press.
- Spivack, G. & Shure, M. B. (1976). *Social adjustment of young children*. Jossey-Bass, San Francisco.
- Strough, J. & Keener, E. (2013). Interpersonal problem solving across the life span. In P. Verhaeghen, P. & C. Hertzog (Eds.), *The Oxford handbook of emotion, social cognition, and everyday problem solving during adulthood*. Oxford University Press, The Oxford Library of Psychology Series.
- Vandenberg, R. J. & Lance, C. E. (2000). A review and synthesis of the MI literature: suggestions, practices and recommendations for organizational research. *Organizational Research Methods*, 3, 4–70.

HUNGARIAN ADAPTATION OF SPSI-A

KASIK, LÁSZLÓ – VIDÁKOVICH, TIBOR – GÁSPÁR, CSABA – TÓTH, EDIT

The aim of our study was the Hungarian adaptation of SPSI-A (Social Problem Solving Inventory–Adolescent; Frauenknecht és Black, 2010) among 12 to 16 year olds (N = 540). We used the SPSI-R (Social Problem Solving Inventory–Revised; D’Zurilla, Nezu és Maydeu-Olivares, 2002), IRI (Interpersonal Reactivity Index; Davis, 1980) and STAI-C (State-Trait Anxiety Inventory for Children; Spielberger és mtsai, 1973) to examine convergent and discriminative validity of the questionnaire. The original measurement consists of 64 items, constructing 10 different factors. Based on exploratory and confirmatory factor analysis, the Hungarian adaptation – SPSI-A(H) – contains 54 items creating 11 different factors (the statements of the original Thoughts factor are separated into Positive thoughts and Negative thoughts factors). SPSI-A(H) had a good reliability both among 12- and 16-year-olds (Cronbach- α values in proper order are .81 and .83). Based on the results, the SPSI-A(H) is appropriate for measuring automatic thoughts related to problem solving, emotional, mental attitude towards problem solving, problem behaviour (avoidance), problem identification, goal identification, searching for alternative solutions, thinking through the consequences, and in case of a not appropriate solution, for measuring the reorganization of thoughts and things to do and for follow-up evaluation.

Keywords: SPSI-A(H), social problem-solving, exploratory and confirmatory factor analysis, 12- and 16-year-olds